

16071

29 55

7-99

891.89-9
7-99

ԲՈՒՆԵՍԼԱՆԻ ՊՐՈՒՍ

(Արևմտահայ Դպրատան)

ՄԱՆԿՈՒԹԵԱՆՍ
ՄԵՂՔԵՐԸ

Էսպերանտոյից թարգմ.

Ս. ՇԱԺԵԱՆ

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

Տպ. «Մամուլ», Լոսիս-Մեյիֆեան փ., № 22.

1918

891.85

7-89

ԲՈՒՆԵՍԻԱԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ար.

143

ՄԱՆԿՈՒԹԵԱՆՍ
ՄԵՂԲԵՐԸ

7/8
89

1002
5804

Հանդերձանության Թարգմ.

Ս. ՇԱԺԵԱՆ

ԲԻՅՈՒՄ

Տպ. «Մանուկ», Կաթն-Մեղմուռ փ., № 22.

1918

ՄԱՆԿՈՒԹԵԱՆՍ ՄԵՂՔԵՐԸ

I

Ես ծնեցի այն ժամանակները, երբ ամեն մարդ պէտք է մի մականուն ունենար, գուցէ և ոչ բոլորովին համապատասխան:

Հենց այդ պատճառով մեր կալածատիրուհուն անւանում էին «Կոմսուհի», հօրս՝ նրա «լիազօրը», իսկ ինձ՝ շատ սակաւ կազիւ կամ Լեւնիկակի, բայց բաւական յաճախ՝ չարածձի—երբ ես զեռ տանն էի, և կամ աւանակ—երբ ես արդէն դպրոց էի յաճախում:

Որովհետեւ մեր կալածատիրուհու ազգանունը ազարդին կը լինէր փնտրել արիստոկրատական ընտանիքների անւանացուցակի մէջ, այդ պատճառով, ինձ թւում էր, որ նրա կոմսութեան թագի փայլը հանգուցեալ հօրս լիազօրութիւնից այն կողմ, աւելի հեռուն չէր տարածւում: Նոյն իսկ ես յիշում եմ, որ «Կոմսուհի» տիտղոսը կարծես մի յուշարձան էր, որով իմ հանգուցեալ հայրս յաւերժացրեց այն ուրախօրը, երբ նրա ռոճիկը աւելացրին տարեկան

100 լեհական ֆլորինով *): Մեր տիկինը լուս-
թեամբ ընդունեց իրեն նւիրւած այդ տխուրը.
իսկ մի քանի օրից յետոյ հայրս աւելի առաջ
գնաց, կալւածներէ կառավարչից դարձաւ լիա-
զօր, և ստացաւ ղիպլումի փոխարէն մի հազարին
խոզի ձագ, որի վաճառումից յետոյ գնեցին ինձ
համար իմ առաջին կօշիկները:

Հայրս, ես և քոյրս՝ Սօնիան (մայր արդէն
ես չունէի) ապրում էինք մի քարաշէն պաշտօնա-
տան մէջ: Կոմսուհին ապրում էր պալատում իր
փոքրիկ աղջիկ և իմ հասակակից Լօնիայի, նրա
դաստիարակչուհու, պառաւ անտեսուհի Սալօմէի
և մեծ քանակութեամբ սպասուհիների ու ծա-
ռայող օրիորդների հետ միասին:

Այդ օրիորդները ամբողջ օրը կար էին ա-
նում, որի պատճառով ես եղբակացեում էի, որ
հարուստ տիկիները զոյութիւն ունեն միմիայն
նրա համար, որ հագուստներ մաշեն, իսկ երի-
տասարդ օրիորդները՝ որ այդ հագուստները
վերանորոգեն: Հարուստ տիկիների և աղքատ
աղջկերանց այլ արժանիքների մասին ես ոչինչ
չգիտէի, և այդ, հօրս կարծիքով, իմ միակ առա-
ւելութիւնն էր:

Կոմսուհին մի երիտասարդ այրի կին էր,

*) Մօտ 15 աւարի:

որին ամուսինը բաւական վաղ՝ անմիջապէս կեր-
պով վիշտ էր պատճառել իր մահամբ: Որչափ
ես դիտեմ աւանդութիւնից, հանդուցեալին ոչ
ոք կոմս տխուրը չէր տալիս, և ոչ էլ նա էր
որն է մէկին լիազօր անւանում: Դրա փոխարէն,
հարեանները, մի տարօրինակ միահողութեամբ
մեր երկրում, նրան խելքից պակաս էին անւա-
նում: Եւ յերաւի նա մի անսովոր մարդ էր: Նա
յոգնեցնում, սպանում էր թամբած ձիաներին.
որսի ժամանակ ձիաներին կոխոտել էր տալիս
գիւղացիների ցանքսը, և ձիերի ու շների պատ-
ճառով հարեանների հետ մենամարտութեան էր
դուրս գալիս: Տանը տանջում էր իր կնոջը նա-
խանձից, իսկ ծառայողների կեանքը նա դառ-
նացնում էր երկար ծխամորձի կոթով: Այդ
տարօրինակ մարդու մօտից յետոյ, նրա ձիա-
ներին վիճակեց ալը կրել, շներին էլ սրան նը-
րան նւէր տւին: Աշխարհը նրանից յետոյ ստա-
ցաւ որպէս ժառանգութիւն մի փոքրիկ աղջիկ և
մի երիտասարդ այրի կին: Ահ, ներեցէք, որով-
հետեւ մնաց էլի հանդուցեալից մի իւղաներկ
կենդանագիր պատկեր, մտաին հագցրած տոն-
մային մի դրոշմ-մատանի և մէկ էլ այն ծխա-
մորձի կոթը, որը, սխալ զարծածութեան պատ-
ճառով, ծուկ էր ինչպէս թրքական սուր:

Պալատը գրեթէ ես չէի ճանաչում: Նախ՝

որովհետև ես դերագասում էի վազվզել դաշտերում, քան զլորել հարթ պարկերի վրայ, և երկրորդ այն պատճառով, որ ինձ ներս չէին թողնում ծառայողները, որովհետև իմ առաջին այցելութեան ժամանակ ես դժբախտութիւն ունեցայ կտորելու մի մեծ սակսոնական ծաղկաման:

Կոմսուհու աղջկայ հետ, իմ դպրոց գնալուց առաջ, ես խաղացել եմ վրայն մի անգամ, երբ երկուսս էլ դեռ առաք տարին չէինք լրացրել: Մի անգամ ես սեղեցի սովորեցնել նրան ծառի վրայ մագլցելու արւեստը, և նստեցրի նրան ցանկապատի վրայ այն ձևով, որ փոքրիկ աղջիկը սկսեց ամբողջ բերնով բղաւել, և որի պատճառով նրա դաստիարակչուհին կապոյտ հովանոցով թակեց ինձ՝ ասելով, որ ես կարող էի Լճնիային դժբախտացնել ամբողջ կեանքում:

Այդ ժամանակից սկսած իմ մէջ առաջացաւ հակակրօնք դէպի փոքրիկ աղջիկները, որոնցից ոչ ոք չգիտէր մագլցել ծառերի վրայ, ոչ էլ լողալ ինձ հետ լճակում, ոչ ձի հեծնել, և ոչ էլ աղեղ ու պարսատիկ գործածել: Կուրի դէպքում, — առանց որի ինչ հաճոյք, — գրեթէ բոլոր աղջկերքը սկսում են լաց լինել, և վազում են անպատճառ որևէ մէկին գանգատելու:

Որովհետև կալածի բանւորներին աղաների հետ հայրս արգելում էր յարաբերութիւն ունե-

նալ, և որովհետև քոյրս գրեթէ միշտ էլ իր օրերը անց էր կացնում պալատում, այդ պատճառով ես աճում ու դաստիարակում էի մենակ, ինչպէս մի գիշատիչ թռչնիկ, որին մի կողմ են թողե ծնողները: Ես լողանում էի ջրաղացի տակը, և կամ ծակած մակոյի մէջ լողում էի լճակի վրայ: Պարտէզում, կատալին թեթև շարժումներով հետապնդում էի ես ձղների վրայ սկիւռներին: Մի անգամ իմ մակոյից շատ եկաւ, և ամբողջ օրը նստեցի լացարանի մեծութեամբ լողացող այդ կղզու վրայ: Մի անգամ էլ ծխնելոյզի միջով ես վեր մագլցեցի կտուրը, բայց այնպէս անյաջող, որ ստիպւած էին երկու փոքրիկ սանդուղքներ իրար հետ կապել ինձ այնտեղից ցած բերելու համար: Մի ուրիշ անգամ ամբողջ օրը ես մոլորւեցի անտառում, և էլի մի ուրիշ անգամ հանգուցեալ պարոնի սլառաւած ձին, վերյիշելով երջանիկ անցեալը, գրեթէ մի ամբողջ ժամ ինձ քառամբակ փախցրեց դաշտերով, իսկ վերջը, հաւանականաբար հակառակ իր կամքի, իմ սրունքի կտորւելու պատճառը դարձաւ, որը սակայն շուտով առողջացաւ:

Չունենալով իմ կեանքի ընկերը, ես ապրում էի բնութեան հետ: Ես ճանաչում էի պարտէզի բոլոր մըջնանոցները, դաշտերում համստերների բոլոր բոյները, այգում խլուրդներին

բոլոր ճանապարհները: Ես տեղեկութիւն ունէի
թռչունների բների և ծառերի փշակների մասին,
որտեղ բնակւում էին սկիւռների ձագերը: Ես
կարողանում էի որոշել լորի ծառերից իւրա-
քանչիւրի սլալոցը տան շուրջը, և գիտէի երգել
այն, ինչ որ քամին է նւագում ծառերի մէջ:
Նրբեմնակի ես լսում էի անտառում ինչ որ յաւի-
տենական մի երթ, չնայելով ես չգիտէի, թէ
մէն է այն: Ես նայում էի աստղերի պսակո-
ցին, խօսակցում գիշերային լուսեան հետ, և
չունենալով մէկը, որին կարողանայի ես համ-
բուրել, համբուրում էի բակի շներին: Մայրս
վաղուց հանգստանում էր հողի մէջ: Նրան ճըն-
շող քարի տակ նոյնիսկ բացւածք էր գոյացել,
որը հասնում էր, հաւանականաբար, մինչև գե-
րեզմանի խորքը: Մի անգամ, ինչ որ բանի պատ-
ճառով խստիւ ծեծւելով, ես գնացի այնտեղ.
կանչում էի նրան՝ մօրս. մօտեցրի ականջներս
լսելու համար, արդեօք նա չի՞ պատասխանի:
Բայց նա ոչինչ չպատասխանեց: Պարզ էր, որ
նա իսկապէս մեռել էր:

Այդ ժամանակամիջոցում ես ձեռակերպում
էի մարդկանց և նրանց փոխարարելութիւննե-
րի մասին իմ առաջին հասկացողութիւնները: Իմ
երևակայութեան մէջ, օրինակ, լիազօրը պէտք
է անպատճառ մի քիչ գէր լինէր, պէտք

նենար մուգ կարմիր դէմք, ներքև կախւած բե-
խեր, մեծ յօնքեր, դորշ աչքավերև, թաւ ձայն և
գոնէ բղաւելու այնպիսի ընդունակութիւն, որ-
պիսին ունէր հայրս: Կոմսուհի անւանող անձ-
նաւորութիւնը ես այլ կերպ չէի կարող պատկե-
րացնել, քան մի բարձրահասակ տիկին, գեղեցիկ
դէմքով և թախծոտ աչքերով, որը քայլում է
լուելեայն պարտիզում սպիտակ և երկարաբղանց
շրջագգեստով:

Կոմս տէրադոսով մարդու մասին ես ոչ մի
հասկացողութիւն չունէի: Այդպիսի մի մարդ,
եթէ նոյնիսկ գոյութիւն ունենար, թւում էր
աւելի քիչ նշանակութիւն կունենար, քան ինքը
կոմսուհին, և կամ մի անօգուտ և անպատշաճ
բան կը լինէր: Իմ կարծիքով լայն և երկար քղանց-
քով շրջագգեստի մէջ կարող էր տեղաւորւել
միայն կոմսուհին, նորին գերազանցութեան վսե-
մութիւնը. ընդհակառակը՝ բոլոր կարճ, նեղ, և
մանաւանդ երկու մասերից բաղկացած հազուա-
ները կարող են ծառայել միմիայն կալւածական
զրադիրներին, օղեգործներին և նոյնիսկ լիազօր-
ների՝ համար:

Այսպէս էին իմ օրինական հասկացողու-
թիւնները, յենւած հօրս հրամանների վրայ, որը
անդադար յանձնարարում էր ինձ—սիրել և պատ-
ւել կոմսուհուն: Ասենք, եթէ ես երբեք մոռա-

նայի այդ կանոնները, բաւական էր ինձ մի անգամ նայել հօրս պաշտօնատան մէջ գտնուող կեռասի գոյնի պահարանին, որտեղ ստացականների և նկատողութիւնների կողքին, մեխից կախւած էր հինգ ծայրանի զիւցիւլինը *), հասարակակարգի սկզբունքների այդ մարմնացումը:

Նա ինձ համար էնցիկլոպեդիայի պէս մի բան էր, որին նայելով, ես վերջիշում էի, օրինակ, որ չպէտք է պատառոտել կօշիկները, հորթերի պոչից չպէտք է բաշել, որ քսեն մի կարողութիւն Աստծուց է լինում, և այլն, և այլն:

Հայրս անխոնջ աշխատասէր, անբիծ, ազնիւ և նոյնիսկ շատ մեղմ մի մարդ էր: Գիւղացիներից և ծառաներից նա ոչ ոքի մատով անգամ չէր դիպչում, բայց սարսափելի կերպով բղաւում էր: Եւ եթէ նա մի քիչ խիստ էր իմ վերաբերմամբ, այդ ունէր իր իրաւացի պատճառները: Մեր երգեհոնն նւագողը, որի ծխախոտի տուփի մէջ ես մի անգամ մի քիչ հելեբորոսի **) փոշի ցանեցի, և որի պատճառով ամբողջ սուրբ պատարագի ժամանակ նա փռչտում էր փոխանակ երգելու, և անդադար սխալւում նւագելիս, — յաճախ ասում էր, որ եթէ նա մի այնպիսի

*) Մարալը:

**) Թունաւոր խոտ:

որդի ունենար, ինչպիսին ես եմ, ատրճանակը կը արաքեցնէր նրա գլխին:

Կոմսուհուն հայրս անւանում էր բարութեան հրեշտակ: Իսկապէս, նրա կալածում գոյութիւնն չունէին ոչ սոված, ոչ ցնցոտիներ հագած և ոչ էլ անարդարութիւնից տուժող անձնաւորութիւններ: Իւրաքանչիւր մարդ, որին մի վատութիւն էին անում, գնում էր կոմսուհուն զանգատւում. ով հիւանդ էր, դեղը ստանում էր պալատից. ում մի երեխայ էր լինում, խնդրում էին նրան կնքամայր լինել: Քոյրս սովորում էր կոմսուհու աղջկայ հետ, ես ևս, չնայելով խուսափում էի արխատկրատական վերաբերումներից, առիթ ունեցայ համոզւելու կոմսուհու արտաքոյ կարգի մեղմ բնաւորութեան մասին:

Հայրս մի քանի կտոր զէնք ունէր, որոնցից ամեն մէկը նշանակւած էր մի բանի համար: Այն անաղին երկփողանի հրացանը պէտք է ծառայէր գայլերին սպանելու համար, որոնք այնպէս խեղդոտում էին մեր կալածների ժառանգունու հորթերը. կայծաքարէ ատրճանակը պէտք է ծառայէր կոմսուհու բոլոր մնացած ունեցւածքի պաշտպանութեան համար:

Իսկ այն զինւորական պալաշը *) նրա պատ-

*) Ահական սուր:

ւի պաշտպանութեան համար: Իսկ իր սեփական-
կանութիւնը և պատիւը հայրս հաւանականաբար
կը պաշտպանէր իր սովորական ձեռնափայտով,
որովհետեւ պատերազմական բոլոր այդ զէնքերը,
որ մի քանի տմիսը մի անգամ մաքրոււմ էր
իւզով, ընկած էին կտրի տակ մի տեղ, մի այն-
պիսի սնկիւնում, որ նոյն իսկ ես չէի կարող
գտնել:

Այնուամենայնիւ ես գիտէի այդ զէնքերի
մասին և շատ փափագ ունէի մի կերպով ձեռք
բերելու: Երբեմն երազում էի, իբր ես կատա-
րել եմ այնպիսի մի ազնիւ գործ, որի համար
հայրս ինձ թոյլ էր տալիս մի անգամ արձակել
այն անազին տարճանակը, իսկ մինչ այդ, — ես
ծածուկ փախչում էի անտառապահների մօտ և
սովորում էի երկար միափող հրացան արձակելը,
որոնք սակայն այնպիսի յատկութիւն ունէին, որ
տրաքելու ժամանակ անմիջական վրաս էին
հասցնում իմ ծնօտներին առանց որևէ արարա-
ծի դիպչելու:

Մի օր, երբ հայրս իւզով մաքրում էր գայ-
լերի համար նշանակւած երկփողանի հրացանը,
սեփականութեան պաշտպանութեան համար որոշ-
ւած ատրճանակը և կոմսուհու պատուի պաշտ-
պանութեան համար նշանակւած պալաշը, ինձ
յաջողեց գողանալ հօրիցս մի բուռը վառօդ,

որը, ինչպէս գիտեմ, դեռ յատկապէս մի բանի
համար չէր նշանակւած: Երբ հայրս դիւզ գնաց,
ես ձեռք բերի հացահատիկների ամբարի մի անա-
զին բանալի, որը ունէր խողովակի նման մի
բացւածք ու կողքից էլ մի անցք, և գնացի որսի:

Մեծ բանալին ես կիսով չափ լցրի վառ-
օդով, աւելացրի ինչ որ անձանաչելի հագուստա-
մասի կոտրած կոճակների մի փաթեթի քանա-
կութիւն, խցեցի նրանց խծուծով, և տրաքեցնե-
լու համար, ես վերցրի մի տուփ սպունգավառ
լուցկի:

Հազիւ էի դուրս եկել տնից, երբ նկատեցի
մի քանի ագռաւներ, որոնք պալատին պատկա-
նող բաղիկներն էին ուսում: Գրեթէ իմ աչքերի
առջև այդ վրասակար թռչուններից մէկը բռնեց
մի բաղիկ, և չկարողանալով բաւական հեշտու-
թեամբ նրան տանել, նստեց փոքրիկ գոմի կտրի
վրայ:

Այս տեսարանի հանդէպ յուզեց իմ մէջ
Վիեննայի մօտ կուռղ իմ նախահայրերի տրիւնը:
Ես գողառողի մօտեցայ գոմին, վառեցի վառ-
ւող սպունգը, բանալիով նշան դրի ագռաւի աջ
աչքին, փչեցի, կրակեցի... տրաքեց, — ինչպէս
շտնթ: Գոմի բարձունքից դուրս գետին ար-
գէն լեզգւած բաղիկը, ագռաւը սարսափաւար
թառ տմենաբարձր լսրի ծառի վրայ, իսկ ես

զարմացած, համոզւեցի, որ իմ ձեռքում մնացել են միայն մեծ բանալու կոթը, որտեղից բռնում են. բայց միւս կողմից գոմի ծղնոտէ տանիքից սկսեց գուրս գալ ծխի մի փոքր քուլայ, կարծես մէկը ծխամորձ ծխելիս լինէր:

Մի քանի բոպէից յետոյ գոմը, որ մօտ յիսուն լեհական ֆլօրին արժէր, չորս կողմից բռնւեց կրակով: Վազեցին, հաւաքւեցին մարդիկ. ձիով վրայ հասաւ նաև հայրս. յետոյ այս բոլոր աղնիւ և քաջ մարդկանց ներկայութեամբ այդ անշարժելին «վառւեց մինչև գետնի մէջ տեղը», ինչպէս ասում էր պարոն օղեգործը:

Այդ ժամանակի ընթացքում ինձ հետ անկարագրելի բաներ պատահեցին: Նախ և առաջ ես վազեցի մեր բնակարանը, և կախեցի ձիւտ իրա տեղը կոտրւած բանալիի կոթը: Յետոյ ես վազեցի պարտէզ՝ լճակի մէջ խեղդւելու նպատակով: Մի վայրկեան յետոյ ես սկզբունքով փոխեցի իմ ծրագիրը և մտադրւեցի խաբել, ինչպէս կալւածական գրագիրը, ուրանալ թէ բանալին, թէ տրաքոցը ու թէ գոմը: Բայց երբ ինձ բռնեցին, ես բոլորը խոստովանեցի:

Ինձ առաջնորդեցին դէպի պալատը: Տերրասի վրայ ես տեսայ հօրս, կոմսուհուն իր երկարաքղանցք շրջագգեստով, բաւական կարճ հագնւած կոմսուհու աղջկան և իմ քրոջը. վերջին

երկուսն էլ լալիս էին: Յետոյ անտեսուհի Սալօմէին, սենեկապետին, լակէին, բուֆետում ծառայող տղային, խոհարարին, նրա օգնականին և նաժիշաների, ծառայող օրիորդների և գիւղացի աղջկերանց մի ամբողջ բանակի: Երբ ես դարձրի աչքերս հակառակ կողմը, տեսայ շինութիւնների յետևում լորինների կանաչ բարձունքները, իսկ մի քիչ էլ աւելի հեռու՝ ծխի մուգ դեղնագոյն մի սիւն, որը, կարծես դիտմամբ էր բարձրանում հրդեհավայրից վերև:

Այդ բոպէին ես յիշեցի երգեհոն նւագողի խօսքերը, որը պնդում էր ասորճանակով իմ գրլխին տրաքեցնելու անհրաժեշտութեան մասին, և ես եզրակացրի.—եթէ երբեկիցէ պիտի մեռնեմ առանց իմ կամքի, այդ հաւանականաբար պատահելու է հենց այսօր. ես հրդեհեցի գոմը, փչացրի ամբարի բանալին. քոյրս լալիս է, բոլոր ծառայողները կանգնած են պալատի առաջ. այս բոլորը ի՞նչ է նշանակում...

Ես միայն նայեցի, արդեօք, խոհարարը ձեռքում ունի՞ բռնած իր հրացանը, որովհետև նրա պարտականութիւններից մէկն էր, ինչպէս կրակել նապաստակներին, այնպէս նաև մահացու հիւանդ ընտանի կենդանիներին:

Ինձ առաջնորդեցին կոմսուհու մօտ: Նա նայեց ինձ իր թախծոտ աչքերով, իսկ ես ձեռ-

քերս յետ, մէջքիս դնելով (ինչպէս ես սովորութիւն ունէի տնեւ տնապետացաւոր հօրս ներկայութեամբ), բարձրացրի գլուխս, որովհետեւ տիկինը բարձրահասակ էր:

Այս ձևով մի քանի րոպէ մենք նայում էինք իրար ուշադրութեամբ: Ծառայողները լուռ էին, և օդում զգալի էր վառած իրերի հոտը:

— Թուում է ինձ, պարոն Լեւոնիսկի, որ այս սղան աշխոյժ անմաքամեմտ ունի,—ասաց բաղցր ձայնով կոմսուհին հօրս:

— Ստահակ... Հրդեհածի՞գ... փչացրեց իմ ամբարի բանալին,—վրայ բերեց հայրս և յետոյ արագութեամբ աւելացրեց:

— Ընկի՞ր շուտով կոմսուհու ոտքերը, դու սրիկայ...

Եւ թեթև կերպով ինձ առաջ հրեց:

— Եթէ դուք ցանկութիւն ունէք ինձ սպանել, սպանեցէք, ապա թէ ոչ ես ոչ ոքի ոտները չեմ ընկնի,—պատասխանեցի ես չղարձնելով աչքերս ափկնաջից, որը ինձ վրայ տաքօրինակ տպաւորութիւն թողեց:

— Տո՛ւ... եղուխտ... հառաչեց գայթակղած Սալօմէն, գարօնելով ձեռները կրծքի վրայ:

— Հանգատացի՞ր, փոքրիկս, որովհետեւ այստեղ բեզ ոչ ոք մի վատ բան չի անի, —ասաց ափկնաջ:

— Հա՛... ոչ ոք... միթէ չգիտեմ, որ ամբողջապէս գլխիս պիտի տրաքեցնէք... այդ բանը չէ՞ որ ինքը, երգեհոն նւագողն ինձ տասց, — առարկեցի ես:

— Տո՛ւ... եղուխտ... կանչեց երկրորդ անգամ տնտեսուհին:

— Նախապատոււմ է իմ ծերութիւնը,—սլըսեց խօսել հայրս. այսօր առաւելի կաշին ես երեք անգամ կը քերթէի և վրան աղ կը ցանէի, եթէ կոմսուհին չվերցնի նրան իր հովանաւորութեան տակ:

Յոհարարը, որը կանգնած էր տերրասի անկիւնում, ծածկել էր բերանը ձեռքով և ծիծաղում էր, մինչև բոլորովին կապտեց: Ես չը կարողացայ այդ տանել և ցոյց տուցի նրան լեզուս:

Ծառաները սկսեցին զարմանքից փսփսալ, խոհ հայրս, բռնելով թևիցս, բղաւեց:

— Ահա, թէ էլի ինչ ես անում... կոմսուհու ներկայութեամբ դու լեզուդ ես ցոյց տալիս...

— Ես լեզուս ցոյց տւի խոհարարին, որովհետեւ նա մտածում է, թէ ինձ էլ կարող է հրացանագարկ անել ու սպանել, ինչպէս այն դուստրս և դեղին ձիուն...

Կոմսուհին աւելի թախծոտ դարձաւ: Նա հակ-

4085

տիս մազերը մի կողմ տաքաւ, խորը նայեց աչքերին և ասաց հօրս.

— Ո՛վ գիտէ, պարոն Լեւոնիկսի, քնչպիսի մարդ դուրս կը գայ այս երեխայից...

— Կախաղանի թեկնածո՛ւ, — կարճ պատասխանեց վշտացած հայրս:

— Այդ չի կարելի իմանալ, — հերքեց աիկինը, հարթելով իմ բիզ-բիզ ցցւած մազերը:

— Պէտք է նրան ուղարկել դպրոց, որովհետեւ այստեղ նա բոլորովին կը վայրենանայ:

Շւ յետոյ հեռանալով դահլիճը, նա ասաց կիսաձայն.

— Սա դեռ հուժնիւ է, պարոն Լեւոնիկսի... պէտք է միայն նրան կրթել:

— Թող կոմսուհու կամքի համաձայն լինի, — պատասխանեց հայրս, բռունցքով խփելով իմ ծոծրակին:

Տերրասից բոլորը հեռացան, բայց ես ձայն տնշարժ, ինչպէս քար, անդադար նայելով այն դռան, որտեղով անյայտացաւ մեր կալածած տիրուհին: Այժմ միայն ես մտածեցի, ցաւելով, թէ ինչո՞ւ ես նրա ոտները չընկայ: Շւ կրծքիս մէջ մի ճնշում զգացի: Եթէ նա հրամայէր, ուրախութեամբ ես կը պառկէի այլևո՞ղ գոմի ձալորգներէ վրայ և կը թողնէի, որ իմ մարմինս դանդաղութեամբ թորովւի այնտեղ: Ոչ

թէ այն պատճառով, որ նա չհրամայեց խոհարարին՝ կրակել և սպանել ինձ, և ոչ էլ բռունցքով ծեծել, այլ այն պատճառով, որ նա այնպիսի քաղցր ձայն և թախծոտ հայեացք ունէր:

II

Այդ օրից սկսած ես աւելի քիչ էի ազատ: Կոմսուհին կրակի մէջ չէր ցանկանում կորցնել ձալած շէնքերը. հօրս համար էլ շատ անախորժ էր, որ չկարողացաւ ինձ տիկին կոմսուհու մօտ տեղաւորել. այնպէս որ, ես ինքս պէտք է պատրաստուէի դպրոցի համար: Ուսուցանում էին ինձ երգեհոն նազողը և օղեգործը, Նոյն իսկ ասում էին, որ ինչ որ տաւրիաների դասեր պիտի ունենայ ինձ հետ պալատի դաստիարակչուհին: Բայց երբ այս տիկինը, ինձ հետ ծանօթանալիս տեսաւ, որ զբաղմունքս լիքն են դանակներով, քարերով, մետաղի կտորտանքներով և կաշառլններով, այնպէս վախեցաւ, որ այլևս չէր ուզում ինձ տեսնել երկրորդ տեղամ:

— Այդպիսի աւագակների ես դուս չեմ տալիս, — ասել էր նա իմ քրոջը:

Այնուամենայնիւ այդ ժամանակները ես բաւական լրջացայ: Միայն, մի անգամ, փորձի համար, ես ուզում էի ինձ կախել: Բայց ինձ

հետ մի ուրիշ գործ պատահեց, որից յետոյ ես այլևս մի վատ բան չարի:

Վերջապէս օգոստոսի սկզբին ինձ տարան դպրոց:

Քննութիւնը ես յաջող կերպով տւի, շնորհիւ կոմսուհու յանձնարարական նամակներէ: Յետոյ հայրս ինձ տեղաւորեց մի պանսիոնում, որի տիրոջ օժանդակ դասերի, ծնողական հոգատարութեան և ամեն տեսակի յարմարութիւնների համար նա պիտի վճարէր երկու հարիւր լեհական ֆլօրին *), տարեկան հինգ գրւան էլ հացահատիկ լրացուցիչ վճար. իսկ ամենից յետոյ նա զնեց ինձ համար դպրոցական համադրեստ:

Նոր հագուստը այնպէս ինձ զբաղեցրեց, որ ցերեկը նրա համար ունեցած ուրախութիւնս բաւական չհամարելով, վերկացայ գիշերը բոլորովին կամացուկ, հագայ խաւարի մէջ կարմիր օձիքաւոր սիւրտուկս. գլխիս զրի կարմիր երեզաւոր գլխարկս և մտադրւեցի մի քանի բոպէ այդպէս նստել: Բայց որովհետեւ գիշերը անձրեւային էր, և գոնից թեթեւ միջանցիկ քամի էր փչում, իսկ ես էլ համադրեստիցս և գլխարկիցս դատ տանու շորերով էի, այդ պատճառով ես

*) Մօտ 30 արբի:

մի քիչ ննջեցի և յետոյ քնեցի իմ համադրեստովս մինչև առաւօտ:

Այս տեսակի գիշերանցը շատ զւարճեցրեց ընկերներիս, բայց մեր պանսիոնի տիրոջ մէջ առաջացրեց այն կասկածը, որ նա իր տանը մի արտաքոյ կարգի չարածձի տղայ ունի: Նա վազեց արագութեամբ հիւրանոցը, որտեղ տեղաւորուել էր հայրս, և ասաց նրան, որ աշխարհիս հարստութիւնների գնով անդամ նա չի ուզում ունենալ ինձ իր պանսիոնում, իսկ եթէ բացառութիւն անի, այդ էլ այն դէպքում, եթէ հայրս նորից աւելացնէ տարեկան հինգ գրւան գետնախնձոր: Երկար սակարկութիւնից յետոյ, նրանք համաձայնեցին երեք գրւանի վրայ: Բայց հայրս ֆաք բարեւ ասաց ինձ այնպէս դեմոնստրատիւ և ազդեցիկ կերպով, որ ես ոչ ցաւեցի նրա գնալու համար, և ոչ էլ կարօտ զգացի դէպի մեր ընտանիքը, որտեղ այդպիսի օվաքիաներ կարող էին յաճախ պատահել:

Առաջին դասարանում ստացած դաստիարակութեան ժամանակամիջոցը այնպիսի մի աչքի ընկնող մոմենտներ չէ պարունակում իր մէջ: Այսօր նայելով այդ ժամանակաշրջանին պատմական հեռաւորութիւնից, մի բան, որ շատ անհրաժեշտ է, ինչպէս գիտէք, օրեկտիւ կարծիք ունենալու համար, ես խոստովանում եմ,

որ իմ կեանքը, ընդհանրապէս, մի քիչ փոխել էր: Դպրոցում քիչ աւելի երկար էի նստում ես փակ սենեակում, տանը՝ մի քիչ վազվզում էի բաց տարածութեան մէջ: Հանելով տնային հագուստներս՝ ես հագնում էի համազգեստս, և այն անձինք, որոնք իմ մարմնական և հոգեկան ընդունակութիւնների ներդաշնակ զարգացման համար էին աշխատում, մտրակի փոխարէն կիրառում էին ճիւղտը:

Ահա ամբողջ տարբերութիւնը:

Դպրոցը, ինչպէս յայտնի է, շնորհիւ իր հաւաքական բնաւորութեան, պատրաստում է մանուկներին կեանքի համար հասարակութեան մէջ, և տալիս է նրանց այնպիսի կարողութիւններ, որոնց նոքա ձեռք չէին բերի, եթէ տղանձին տառնձին դաստիարակէին:

Այս ճշմարտութեան մասին ես համոզւեցի մի շաբաթ դպրոցում ֆալուց յետոյ, որտեղ ես սովորեցի պանիր ճգմելու*) արւեստը, որը պահանջում է ամենապակասը երեք անձնաւորութեան գործակցութիւնը, ապա ուրեմն նա չի կարող գոյութիւն ունենալ հասարակութիւնից դուրս:

Այժմ միայն ես գտայ իմ մէջ իսկական տաղանդ, որը յետ էր պահում ինձ տեսական

*) Աշակերտների իւրաքանչիւրը հերհեր:

խորասուզումներէից, և մղում էր ինձ դէպի կոլլեկտիւ գործունէութիւն: Ես պատկանում էի առաջին կարգի խաղաղասէր և անտոհների թւին. կոլլեկտիւ ժամանակ դորապետը ես էի. ես կազմակերպում էի էքսկուրսիաներ դասարանից դուրս, որոնք «Ժափառութիւններ» անունն էին կրում: Ես էի դեկավարում դասարանում աշակերտների ոտերը յատակին թրխկթրխկացնելը և կամ զանազան ձայներ հանելը, որը, հանգստանալու համար, երբեմն կազմակերպում էինք մենք վաթսուն հոգով: Ընդհակառակը, երբ մենակ էի գտնւում քերականական կանոնների բացատրութիւնների, հոլովութիւնների և խոնարհութիւնների հետ միտախն, որոնք կազմում էին, ինչպէս յայտնի է, փիլիսոփայական մտածողութեան հիմքը, ես շուտով զգում էի հոգուս մէջ մի ինչ որ դատարկութիւն, որի խորքերից երևան էր գալիս քունը:

Եթէ, հակառակ այն բանի, որ դէպի դըպրացական դասերս ոչ մի ձգտում չունէի, և պատասխանում էի այնուամենայնիւ դասերս բաւականի վարժ, այդ պիտի վերագրել իմ հրաշալի տեսողութեանը, որը թոյլ էր տալիս ինձ կարգալ գրքից երկու կամ երեք նստարան հեռաւորութիւնից: Երբեմն պատահում էր, որ ես պատասխանում էի բոլորովին այլ բան, քան իմ դասն էր, բայց այդ ժամանակ ես գործ էի

ածում այդպիսի դէպքերում ընդունւած սովորական արտայայտութիւնը: Ես ասում էի, որ սխալ լսեցի հարցը, և կամ՝ շփոթեցի:

Ընդհանրապէս ես ապագայի աշակերտ էի, ոչ միայն այն պատճառով, որ ես անբաւականութիւն էի պատճառում ծեր աւանդամոլներին, և գրաւում էի երիտասարդների համակրանքը, այլ միմիայն նրա համար, որ զանազան առարկաների լաւ թւանշանները, և դրանց հետ միասին իմ ապագայ պատւաւոր դիրքի յոյսը, ես տեսնում էի միմիայն իմ անուրջներին մէջ, որոնք թուշում էին հեռու, հեռու ներկայից:

Իմ յարաբերութիւնները ուսուցիչների հետ տարբեր էին:

Հասիներէնի ուսուցիչը ինձ բաւականի լաւ նիշեր էր դնում, և այդ նրա համար, որ ես ջանասիրութեամբ էի սովորում գիմնաստիկան, որը նոյնպէս նա էր սովորեցնում:

Հայր-պրեֆեկտը *) ինձ երբեք լաւ թւանշան չէր նշանակում, որովհետեւ ես նրան դժուարին հարցեր էի տալիս, որոնց համար նա միայն մի պատասխան ունէր. — «Լեւոնեակի, զնա չօքիր»: Գծագրութեան և վայելչագրութեան ուսուցիչը հովանաւորում էր ինձ, որպէս գծագրիչի,

*) Կրօնուսոյց:

բայց վատաբանում էր ինձ որպէս գեղագրողի, և որովհետեւ նա, իր տեսակէտով, գրելու արւեստը դպրոցական առարկաներից ամենակարեւորն էր համարում, խորհրդակցելով ինքն իր հետ, չափազանց շատ էր ծանրանում գեղագրութեան վրայ, և շարում էր ինձ միաւորներ, երբեմն միայն երկուսներ:

Թւարանութիւնը ես բաւական լաւ էի հասկանում, որովհետեւ նրա ուսուցումը հիմնւած էր դիտողական մեթոդի, այսինքն անուշադրութեան համար ստացւած «ձեռքի հարւածների» վրայ: Լեհական լեզւի ուսուցիչը գուշակում էր ինձ համար փայլուն կարիերա, որովհետեւ մի անգամ նրա անւանակոչութեան ասնին յաջողեց ինձ մի ոտանաւոր գրել, որի մէջ գտնւում էր նրա խոտութիւնը: Վերջապէս միւս առարկաների նիշերը կախւած էին այն բանից, թէ արդեօք հարկաններս լաւ էին ինձ յուշում, և կամ արդեօք գիրքը, որը գտնւում էր դիմացի սեղանի վրայ, ճիշտ տեղն էր բացւած, թէ ոչ:

Բայց ամենամտերիմ յարաբերութիւններով կապւած էի ես տեսչի հետ: Այս մարդը այնչափ վարժեւել էր ինձ ծեծելու մէջ դասի ժամանակ դասարանից դուրս անելու համար, և այնչափ վարժեւել էր ինձ դուրսը տեսնել, որ նա անկեղծօրէն անհանգստանում էր, եթէ մի շա-

բաթ չէի յիշեցնում նրան իմ գոյութեան մասին:

— Լեւոնիկակի,— կանչեց նա մի օր, երբ տե-
սաւ, որ արգէն դասարանից ուղղակի տուն եմ
գնում.— Լեւոնիկակի... ինչո՞ւ համար ապա չես
մնում...

— Բայց ես ոչ մի վատ բան չեմ արել,—
պատասխանեցի ես:

— Ի՞նչ եմ լսում, ուրեմն քո անունը գըր-
ւած չէ դասարանական ժուրնալի մէջ:

— Ո՛չ, հայրիկիս արեւը վկայ:

— Եւ դու դասերդ գիտէիր...

— Այսօր ինձ բոլորովին չեն հարցրել...

Տեսուչը մտքի մէջ ընկաւ:

— Այստեղ ինչ որ բան կայ թագնւած,—
փսփսաց նա:— Լսիր, Լեւոնիկակի, մի ըռպէ մնա
այստեղ:

— Գարոն տեսուչ, բայց ես ոչ մի բանի
մէջ յանցանք չունիմ... ճշմարիտն եմ ասում,
Ստուած վկայ...

— Ա.— հա, դեռ երդում էլ ես, աւանակ...
ուրեմն դնա իսկոյն... և եթէ դու, իսկապէս, ոչ
մի վատ բան չես արել, այն ժամանակ մենք
այդ հաշիւը մի այլ անգամ կը տեսնենք...

Ընդհանրապէս ես տեսուչի մօտ բաց կրե-
դիտ ունէի, որի օգնութեամբ ես դպրոցում
կատարեալ ժողովրդականութիւն էի վայելում,

այն էլ այնպիսի մի ժողովրդականութիւն, որի
պատճառով ոչ ոք չէր համարձակուում մրցութեան
մէջ մտնել ինձ հետ:

III

Առաջին դասարանի մի քանի տասնեակ
աշակերտների մէջ, որոնցից մէկն արգէն ածի-
լում էր իր բեխերը իսկական ածելիով, երեք
հոգի ամբողջ օրը կարտ էին խաղում սեղանի
աակ, մի քանիսները առողջ էին, ինչպէս կան-
տոնիստներ^{*)}). Կար նաեւ այլանգակին մէկը՝
Յովսէփ անունով: Սա մի սապատաւոր, իր տա-
րիքի համեմատ թղուկ, նիհար, կապտած փոքրիկ
ըթով, գունատ աչքերով և հարթ մազերով մի
փոքրիկ տղայ էր: Նա այնչափ թոյլ էր, որ բնա-
կարանից դպրոց գալիս ճանապարհին պէտք էր
հանգստանար, և այնչափ վախկոտ, որ երբ կանչ-
ւում էր դաս պատասխանելու, վախից լեզուն
կապւում էր: Նա ոչ ոքի հետ երբեք չէր կրու-
ւում, միայն խնդրում էր բոլորին, որ իրեն չը-
ծեծեն:

Մի անգամ, երբ թրեկացրին նրա տախտա-
կի պէս նիհար ձեռքին, նա ուշադնաց եղաւ,
ստեղծագործական գալով նա չգանգատուեց:

Նա ծնողներ ունէր, բայց հայրը վախճուով

^{*)} Բանակում վարժւած նորակոչ զինուորային:

մօրը տնից, Յովսէփին պահել էր իր մօտ, ցանկանալով ինքը ղեկավարել նրա դաստիարակութիւնը: Նա ինքն էր ցանկանում շարունակ ընկերակցել որդուն ղէպի դպրոց, զբօսնել նրա հետ և նրան օժանդակ դասեր տալ. սակայն նա չէր անում այդ՝ ժամանակ չունենալու պատճառով, որը սակայն այնպէս տարօրինակ կերպով արագ էր սահում Մօշիկ-Լիպայի ոգելից խմիչքների և վարսակի գարեջրի վաճառատանը:

Այնպէս որ Յովսէփը ոչ մի խնամակալ չունէր, և երբեմն ինձ թւում էր, որ այդպիսի մի թզուկ մարդու Աստուած էլ սիրալիր կերպով չէ նայում երկնքից:

Չնայելով դրան՝ Յովսէփը միշտ փող էր ունենում, օրական վեցից մինչև տասը գոշ*): Այս փողերով նա գնում էր դասամիջոցին երկու բուլկի և մի կտոր փոքրիկ երշիկ: Եւ որովհետև նա բոլորից հալածւում էր, այդ պատճառով ցանկանալով գոնէ որոշ չափով ապահովագրել իրեն, գնում էր սովորաբար հինգ բուլկի և բաժանում էր ամենաուժեղ ընկերների միջև, որպէսզի նրանք սիրալիր վերաբերմունք ունենան ղէպի ինքը:

Այս տուրքը սակայն քիչ էր օգնում նրան, որովհետև այդ հինգ սիրալիր դարձածներից

*) Դուշ— $\frac{1}{2}$ կապէկի:

բացի՝ երեք անգամ աւելի անհաշտ ընկերներ կային: Այդ պատճառով էլ նրանք անգագար նրան չարչարում էին: Մէկը կամթում էր նրան, միւսը մագերն էր քաշում, երրորդը ծակում էր նրան մի բանով, չորրորդը ականջներն էր ոլորում, և ամենամահամարձակը անւանում էր նրան գոնէ կուզիկ:

Այդպիսի ընկերական կատակների համար Յովսէփը միայն ժպտում էր. երբեմն միայն խնդրում էր—«ղէ, հանգիստ թողէք»... երբեմն էլ նա նոյնիսկ ոչինչ չէր ասում, ծածկում էր միայն երեսը իր նիհար ձեռքերով, և հառաչանքով լալիս:

Այդպիսի ղէպերում ընկերները կանչում էին՝—նայեցէք, տեսէք, սապատը ինչպէս է ցնցւում... և չարչարում էին նրան աւելի ևս յամառօրէն:

Սկզբում ես քիչ էի ուշադրութիւն դարձնում կուզիկի վրայ, որը ինձ վրայ մեռածի տպաւորութիւն էր թողնում: Բայց մի անգամ այն մեծ տղան, որը, ինչպէս ասացի, ամիւրում էր իր բեխերը, նստեց Յովսէփի յետևը, և սկսեց նրա երկու ականջներն էլ ոլորել: Կուզիկը սաստիկ լացից դողում էր, իսկ ամբողջ դասարանը լիք բերան ծիծաղում էր: Այդ ժամանակ կարծես մի բան ծակեց իմ սիրտը: Ես արագու-

Թեամբ հանեցի գրպանիս դանակը և խրեցի այն տնայիտանի ձեռքը, որը ուրբուս էր կուղիկի ախանջները, բղաւելով, — այսպէս կանեմ բարբ նրանց, որոնք մատով նոյնիսկ ձեռք կը տան Յովսէփին... Հսկայ տղայի ձեռքից դուրս ցայտեց արիւնը. նա գունատուեց, ինչպէս կուրծք, և թւում էր, թէ պիտի ուշքից գնար: Մտքով զսասաւ միանգամից զաղարեց ծիծաղելուց. իսկ յետոյ տղաները սկսեցին բղաւել, — նա արժանի է դրան, թող նա չչաբչաբէ կուղիկին: Մյուս բոլորին ներս մտաւ ուսուցիչը, և իմանալով, որ ես վիրաւորել եմ մեր դասընկերին դանակով, նա ուզում էր կանչել վերատեսչին, ծառայի և ձիպոտի հետ միասին: Բայց բոլորը սկսեցին ինձ համար խնդրել, նոյնիսկ այդ հըսկայ տղան: Դրանից յետոյ մենք իրար հետ համբուրեցինք, — նախ ես այդ մեծ տղայի հետ, յետոյ նա Յովսէփի հետ, յետոյ Յովսէփին էլ ինձ հետ, և, այսպիսով, ես դուրս եկայ այդ գործից բոլորովին անփափա:

Ես նկատում էի, որ ամբողջ դասի ընթացքում կուղիկը գլուխը շարունակ իմ կողմն է դարձնում, երեւի նրա համար, որ այդ ժամանակի ընթացքում ոչ ոք նրա ախանջը չէր ուրբում:

Դասամիջոցի ժամանակ ես ոչ ոք նրան չէր

չաբչաբում, մի քանիսն էրն նոյնիսկ յայտարարեցին, որ իրենք կը պաշտպանեն նրան: Նա շնորհակալութիւն էր յայտնում նրանց, բայց վազում էր դէպի ինձ և ուզում էր տալ ինձ մի կտոր բուլկի: Ես չընդունեցի, որից նա մի քիչ ամաչեց, և յետոյ ասաց ցածր ձայնով.

— Լսի՛ր, Լեւոնիկսկի, ես քեզ մի գաղտնի բան ունիմ ասելու:

— Խօսի՛ր, — պատասխանեցի ես, — միայն շուտ...

Կուղիկը շփոթեց և յետոյ հարցրեց.

— Արդեօք դու բարեկամ ունե՞ս...

— Բայց մի՞թէ ես կարիք ունիմ բարեկամի...

— Որովհետեւ, եթէ դու ցանկանաս, ես կաբող էի քո բարեկամը լինել:

Ես նայեցի նրան հպարտութեամբ: Նա աւելի եւ շփոթեց և նորից հարցրեց իր քնքոյշ և մեղմիկ ձայնով.

— Ինչո՞ւ չես ուզում, որ ես քո բարեկամը լինեմ:

— Որովհետեւ ես յարաբերութիւն չեմ ուզում ունենալ այնպիսի մեռածների հետ, ինչպիսին դու ես, — պատասխանեցի ես:

Կուղիկի քիթը կապտեց սովորականից ա-

ւելի: Նա ուզում էր արդէն հեռանալ, երբ մի անգամ էլ դարձաւ ինձ և առաջ.

— Այն ժամանակ գուցէ դու կը ցանկանաս, որ ես նստեմ քո կողքին... Լսիր, ես ուշադրութիւն կը դարձնեմ, թէ ուսուցիչները ինչ դասեր են տալիս. ես քո փոխարէն թւարանութիւնից տրւած օրինակները կը լուծեմ... Ես լաւ յուշել գիտեմ...

Վերջին պատճառաբանութիւնը ինձ կարեւոր թւաց: Գիշ մտածելուց յետոյ՝ ես կուզիկին իմ նստարանի վրայ ընդունեցի, իսկ իմ հարեւանս համաձայնեց հինգ բուկով իր տեղը դնել նրան:

Կէսօրից յետոյ Յովսէփը տեղափոխեց ինձ մօտ: Նա իմ ամենամեղմ օգնականը, հաւատարմատարը և գովաբանող աշակերտը դարձաւ: Նա ինձ համար անում էր բոլոր թարգմանութիւնները և փնտրում էր անհասկանալի բառերը. նա նշանակում էր տրւած օրինակները. նա տանում էր մեր երկուսիս թանաքամանները, գրիչները և մատիտները: Եւ ինչպէս լաւ էր յուշում:— Իմ դպրոցում եղած ժամանակ, շատերն են ինձ յուշել. մի քանիսն երբ նոյնիսկ ստիպւած էին դրա պատճառով չոքել, բայց ոչ ոք այդ արհեստի մէջ չէր կարող համեմատուել Յովսէփի հետ: Յուշելու մէջ կուզիկը

վարպետ էր, որովհետեւ նա կարողանում էր ատամները սեղմած լօստել, և միևնույն ժամանակ այնպիսի անմեղ զէմք էր ցոյց տալիս, որ ուսուցիչներից ոչ մէկը մի բան անգամ չէր կասկածում...

Ամեն անգամ, երբ ես փակւած էի լինում կարցերում, կուզիկը թազուն ինձ հաց և միս էր բերում իր ճաշիցը: Եւ եթէ ես ունենում էի մի քիչ աւելի մեծ անախորժութիւն, այն ժամանակ, արտասուքները աչքերին, նա հաւատացնում էր բոլոր ընկերներին, որ ես չեմ կարող տանել և ոչ մի անարդարութիւն, որ կարող են ինձ անել:

— Հն, հն, — ասում էր նա, — կազեան ուժեղ է: Նա եթէ ծառայի ուսերից բռնէ, զրչեպէս գետնով կը տայ: Մի վախենաք:

Իսկապէս իմ ընկերները չէին վախենում, բայց այդ թշուառ վախենում էր երկուսիս համար էլ:

Եթէ կուզիկը որևէ դասի ժամանակ կարիք չէր ունենում ուշադրութեամբ լսելու, այն ժամանակ նա ինձ հաճոյախօսութիւններ էր անում.

— Ասուած իմ... եթէ ես այնպէս ուժեղ լինէի, ինչպէս դու... Ասուած իմ... եթէ ես այդպէս ընդունակ լինէի... իմացիր, որ եթէ միայն դու

ցանկանայիր, մի ամսից յետոյ առաջին աշակեր-
տը կը դառնայիր...

— Մի օր, բոլորովին անսպասելի կերպով,
գերմաներէնի ուսուցիչը կանչեց ինձ ամբիոնի
մօտ: Մարտափահար Յովսէփը հազիւ ժամանակ
գտաւ յուշելու, որ չորրորդ հոլովման պատկա-
նում են բոլոր իգական սեռի գոյականները,
օրինակ, die Frau—կինը...

Ես դուրս եկայ հաստաւ քայլերով և մեծ
վստահութեամբ պատասխանեցի ուսուցչին, որ
չորրորդ հոլովման պատկանում են բոլոր իգական
սեռի գոյականները, օրինակ, die Frau—կինը...
բայց զբաւնով էլ վերջանում էր իմ ամբողջ գի-
տութիւնը:

Ուսուցիչը նայեց իմ աչքերին, օրօրեց զու-
խը և հրամայեց մի կտոր թարգմանել: Ես կար-
դացի գերմաներէն՝ սահուն և բարձր առաջին
անգամ, յետոյ աւելի ևս սահուն—երկրորդ ան-
գամ, և երբ ես սկսեցի երրորդ անգամ կարդալ
նոյն կտորը, ուսուցիչը հրամայեց ինձ զնալ իմ
տեղը:

Վերադառնալով դէպի իմ նստարանը, ես
նկատեցի, որ Յովսէփը մեծ ուշադրութեամբ
նայում է ուսուցչի մատերին, և որ նա շատ
վշտացած կերպարանը ունի:

Յնագգարար ես հարցրի կուզիկին.

— Չգիտեմ արդեօք ինչ թւանշան դրեց
ինձ:

— Միթէ ես կարող եմ իմանալ...—հառա-
չեց Յովսէփը:

— Բայց դու ինչ ես կարծում:

— Ես քեզ հինգ կը դնէի, առաց կուզիկը,—
նո՛ւ, ամենապակասը՝ չորս, բայց նա...

— Բայց նա, նա քանի՞ դրեց ինձ...—հար-
ցրի ես:

— Ինձ թւաց, որ... մէկ... բայց այդ ան-
պիտանը ինչ գիտէ...—պատասխանեց Յովսէփը
այնպիսի մի ձայնով, որի մէջ հնչում էր խոր
համոզում:

Հակառակ իր թոյլ կազմաւորքի, կուզիկը
աշխատասէր և ընդունակ էր: Ես դասարանում
սովորաբար վէպեր էի կարդում, իսկ նա լսում
էր դատը և յետոյ կրկնում ինձ:

Մի անգամ ես հարցրի նրան. ինչի՞ մասին
խօսեց մեր կենդանութեան ուսուցիչը:

— Սյն բանի մասին,—պատասխանեց կու-
զիկը խորհրդաւոր կերպարանքով,—որ բոյսերը
նման են կենդանիներին:

— Յիմար է նա,—պատասխանեցի ես:

— Սյնուլամենայնիւ,—ասաց կուզիկը,—նա
իրաւացի է: Ես մի քիչ արդէն հասկանում եմ
նրան:

Ես սկսեցի ծիծաղել, և ասացի նրան.

— Նո՛ւ, եթէ դու այդչափ խելօք ես, այն ժամանակ ասա ինձ, ինչո՞վ է ուռին նմանում կովին:

Տղան խորասուզւեց մտածողութեան մէջ և սկսեց խօսել դանդաղօրէն.

— Նայիր, կովը աճում է, ուռին նոյնպէս աճում է...

— Եւ է՛լ ինչով...

— Կովը կերակրւում է, ուռին էլ կերակրւում է երկրի մէջ գտնւող հիւթերով...

— Եւ է՛լ ինչով...

— Կովը իգական սեռին է պատկանում, ուռին *) էլ իգական սեռի է, — բացատրեց Յովսէփը:

— Բայց կովը շարժում է իր պոչը, — ասացի ես:

— Ուռին էլ շարժում է իր ճղները, — առարկեց նա:

Մի շարք այդ տեսակի արդումենտները թուլացրին իմ մէջ կենդանիներին և բոյսերին միջև գոյութիւն ունեցող տարրերութեան մասին իմ ունեցած համոզումը: Միւս կողմից հենց այդ կարծիքը ինձ դուր էր գալիս. այդ ժամանակից սկսած իմ մէջ արթնացաւ սէր դէպի կեն-

*) Կենական լեզուով.

դանաբանութիւնը, որը այնպէս լաւ ամփոփւած է Պիսուլիսկու գրքի մէջ: Շնորհիւ կուղիկի արդումենտներին՝ ես սկսեցի այս առարկայից հինգեր ստանալ:

Մի օր Յովսէփը չեկաւ դպրոց, իսկ հետեւեալ օրը կէսօրից առաջ ինձ յայտնեցին, որ մէկը դուռը բաղխում և ինձ դասարանից դուրս է կանչում: Ես անհանգիստ դուրս վազեցի միջանցքը, ինչպէս լինում էր նման դէպքերում, բայց, վերատեսչի փոխարէն, ես տեսայ մի դէպք մարդու, բաց-կարմիր դէմքով, մանիշակագոյն քթով և կարմիր աչքերով:

Անծանօթը սկսեց խօսել քիչ խուլոտ ձայնով:

— Դո՛ւ, աղաս, Լեսնիճսկին ես:

— Այո՛:

Նա կէս քայլ արեց, կարծես օրօրւելով, և աւելացրեց.

— Այցելիր իմ որդուն, Յովսէփին, այն սապատաւորին, զիտե՛ս: Նա հիւանդ է, որովհետեւ անցեալ օրը կառքը մի քիչ ճիւղեց նրան...

Նա կրկին օրօրւեց, նայեց ինձ իր երեբւող աչքերով և հեռացաւ, ոտները ամուր թրթխթրթխկացնելով յատակին: Ես ինձ այնպէս զգացի, կարծես մէկը եռացող ջուր թափեց վրաս: Թրւաց ինձ, որ կառքը աւելի ճիշտ իմ վրայով

պիտի անցած լինէր, քան այդ խեղճ կուղիկի,—
նրա, որ այդչափ բարի և թոյլ մի արարած է:

Կէսօրից յետոյ մենք աղատ էինք... Ես չը-
գնացի տուն ճաշելու, այլ ուղղակի վազեցի դէ-
պի Յովսէփը:

Նա իր հօր հետ ապրում էր քաղաքի ծայ-
րում, երկու փողբիկ սենեակներում, գետնա-
յարկի վրայ: Երբ ներս մտայ, ես տեսայ կուղի-
կին պառկած կարճ մանակալի վրայ: Նա միայ-
նակ էր, բոլորովին միայնակ: Նա շնչում էր
դժւարութեամբ, և դողում էր ցրտից, որովհե-
տեւ վառարանը վառ չէր: Նրա բիւրերը այնպէս
լայնացել էին, որ կարծես թէ նրա աչքերը ամ-
բողջովին սև էին: Սենեակում զգալի էր խոնա-
ւութիւն, իսկ կտուրից կաթիլթում էին հալչող
սառույցի կաթիլները:

Ես կուացայ մանակալի վրայ և հարցրի.

— Ի՞նչ է պատահել քեզ, Յովսէփ:

Նա մի քիչ աշխուժացաւ, բայց արեց բե-
րանը, կարծես ժպտալու համար, բայց — նա մի-
այն հառաչեց: Նա բռնեց իմ ձեռքը իր չորա-
ցած թաթիկներով և սկսեց խօսել.

— Ես երեի կը մեռնեմ... Բայց ես վախե-
նում եմ այնպէս... միայն դրա համար խնդրեցի,
որ գաս... այդ... կը տեւէ... կարճ, և ես քիչ
աւելի ուրախ կը լինեմ...

Դեռ ոչ մի անգամ Յովսէփը ինձ այնպէս
չէր թւացել, ինչպէս այժօր: Ինձ թւաց, որ այդ
փողբիկ այլանդակ մարմինը կամաց-կամաց հըս-
կայ է դառնում:

Նա սկսեց խուլ կերպով հառաչել և հազար,
մինչև որ նրա բերնից դուրս եկաւ վարդադոյն
փրփուր: Յետոյ նա ծածկեց աչքերը և սկսեց
ծանր շնչել, իսկ ժամանակ առ ժամանակ նա
բոլորովին չէր շնչում: Եթէ ես չզգայի նրա չա-
փազանց տաք ձեռների հպումը, ես կը կարծէի,
որ նա մեռել է:

Այսպէս նստեցինք մենք մի երկու, երեք
ժամ բոլորովին լուռ:

Ես համարեա թէ կորցրի մտածելու ընդու-
նակութիւնս. Յովսէփը խօսում էր սակաւ և մեծ
դժւարութեամբ: Նա ասաց ինձ, որ իր վրայով
յետեից մի կառք անցաւ, սարսափելի կերպով
ցնւեցրեց մէջքը, բայց որը այժմ արդէն չէ
ցաւում. որ հայրը երեկ, աղախնուն դուրս
վռնդեց, իսկ այսօր գնաց մի ուրիշը փնարե-
լու...

Յետոյ, չթողնելով իմ ձեռքը, նա խնդրեց,
որ ես կրկնեմ ամբողջ աղօթագիրքը: Ես կուտա-
րեցի նրա ցանկութիւնը, և երբ ես սկսեցի «Երբ
արշալոյսը փայլում է» *), նա ընդհատեց ինձ.

*) Առաջատան աղօթք — երգ:

— Մի անգամ էլ ասա—«Մեր ամբողջ օր-
ւայ աշխատանքը...»*) Վաղը երեկ ես այլևս չեմ
արթնանայ...

Արեւ մայր մտաւ. գիշերը մի տեսակ գորշ
էր, որովհետեւ ամպերի յետեւից լուսաւորում
էր լուսինը: Տանը մոմ չկար, ասեմք, ես մտա-
դրութիւն էլ չունէի վառել այն: Յովսէփը շա-
բուհունէ անհանգիստ էր, նա զառանցում էր,
միայն երբեմնակի գիտակցութեան էր դալիս:

Արդէն ուշ էր, երբ փողոցի կողմից դուռը
մեծ աղմուկով խփեցին: Մէկը մտաւ բակը և
սուլիւով բացեց մեր սենեակի դուռը:

— Հայրիկը,—հառաչեց կուղիկը:

— Այո, որդիս,—պատասխանեց եկողը խռ-
պոտ ձայնով.—ի՜նչպէս ես, ի հարկէ, աւելի
լաւ... Այդպէս պէտք է լինի... Միշտ համարձակ,
որդիս...

— Հայրիկ... ախր լոյս չկայ...—խօսեց Յով-
սէփը:

— Յիմար—լոյս... էս ո՞վ է... կանչեց նա,
սայթաքելով իմ կողքին:

— Ես եմ, ասացի ես:

— Հա... Դու կասի կիներ. լաւ... Բներ այ-
սօր, վաղն էլ,—և դու ինձնից հարւածներ կըս-

*) Երեկոյեան աղօթք—երգ:

տանա... Ես նահանգապետ եմ... Ռո՛ւմ Եա-
մայիւ...

— Բարի գիշեր, հայրիկ... բարի գիշեր...
շնչաց Յովսէփը:

— Բարի գիշեր, բարի գիշեր, զաւակս...
ասաց նորեկը և—կռահալով մահճակալի վրայ,—
համբուրեց իմ գլուխը: Ես զգացի, որ թեի տակ
նա շիշ ունէր պահած:

— Լաւ քնիր, աւելացրեց նա, իսկ վաղը
քայլիւր գէպի դպրոց... քայլերով մարշ... Ռո՛ւմ
Եամայիւ... նա բղաւեց և հեռացաւ հարեան
սենեակը:

Այնտեղ նա ծանրութեամբ նստեց, երեկ
անդուկի վրայ, պիտով խփեց պատին, և մի ըռ-
պէ յետոյ, լաւեց համաշափ կլկլոցի մի ձայն,
կարծես թէ մէկը մի բան էր խմում:

— Կա՛ղիւ... շնչաց կուղիկը,—երբ արդէն
եւ կը լինեմ... այնտեղ... եկ ինձ մօտ ժամա-
նակ առ ժամանակ: Դու կասես ինձ, թէ ինչ
դաս աւեցին դպրոցում...

Հարեան սենեակում նորեկը սկսեց բղաւել:

— Առողջութիւն ենք ցանկանում պարոն նա-
հանգապետին... կեցցէ... ես նահանգապետ եմ...
Ռո՛ւմ Եամայիւ...

Յովսէփը սկսեց ցնցել և խօսել միշտ աւե-
ի անհանգիստ:

— Այնպէս ցաւում է դաւակիս ոսկրը...
Կնդիս, արդեօք դու չե՞ս նստել ինձ վրայ: Կն-
դիս... օհ, գէ էլ մի ծեծէք ինձ...

— Ռո՛ւմ... ո՛ւմ եամայկա... բղաւում էր
նա հարեան սենեակում: Նորից լսեց կլկլոցը, և
յետոյ— շիշը սարսափելի զրնգոցով, զարնեց
յատակին:

Յովսէփը քաշեց իմ ձեռքը իր բերնին, բըռ-
նեց, առաջներով մատերս, և— յանկարծ նրանց
թողեց: Նա այլ ևս չէր շնչում:

— Պարոն, — կանչում եմ ես, — պարոն, Յով-
սէփը մեռաւ...

— Ի՞նչ ես դուրս աւելիս, — մրթմրթաց մի
ձայն հարեան սենեակում:

Ես վեր ցատկեցի մահճակալից և կանգնեցի
դռան մէջ, նայելով դէպի խաւարը:

— Յովսէփը մեռաւ... կրկնեցի ես բոլորո-
վին դողալով:

Նորեկը աղմուկով շարժեց մեղուկի վրայ և
բղաւեց:

— Հեռացիր այստեղից, դո՛ւ յիմա՛ր... Ես,
նրա հայրը, աւելի լաւ դիտեմ, մեռաւ նա, թէ
ոչ... Կեցցէ պարոն նահանգապետը... Ռո՛ւմ եա-
մայկա...

Ես ստատիկ վախեցայ և դուրս փախայ:

Ամբողջ գիշերը չկարողացայ քնել, ես
սարսռում էի և ինչ որ երազական տեսիլներ
ինձ շարձարում էին: Առաւօտեան մեր պանփո-
նի տէրը լաւ նայելով ինձ՝ ասաց, որ ես շերմ
ունեմ, որ ես հաւանակամաբար վարակել եմ
կառքի տակ մնացած Յովսէփից, և հրամայեց,
որ իմ դաւակի վրայ առաներկու պուլիկ դնեն:
Այս միջոցի գործադրութիւնից յետոյ, ըստ պան-
սիոնի տիրոջ խօսքերի, հետեւեց այնպիսի մի
կրիդիս, որ ես ամբողջ շաբաթը պսակած մնացի
անկողնում:

Յովսէփի թաղմանը ես ներկայ չէի, որին
ընկերակցում էին մեր ամբողջ դասարանը ուսու-
ցիչների և հայր-պրեքիեկտի հետ՝ միասին: Ինձ
ասացին, որ նա ունէր սև թաւիշետոյ դագաղ,
այնպէս փոքր, ինչպէս ջութակի արկղիկը:

Հայրը լալիս էր սարսափելի կերպով. գե-
րեզմանի վրայ նա խլեց դագաղը և ուզում էր
փախչել նրա հետ: Բայց այնուամենայնիւ Յով-
սէփին թաղեցին, իսկ նրա հօրը ոտտիկանական
վերակացուն և մի պուլիցիական դուրս տարան
գերեզմանոցից:

Երբ առաջին անգամ ես կրկին եկայ դըպ-
րոց, ինձ ասացին, որ մի մարդ ամեն օր իմ
մասին է հարցնում: Յիրաւի, ժամը տասնեմե-
կին ինձ կանչեցին:

Ես դուրս եկայ,—դռան յետեր կանգնած էր հանգուցեալ Յովսէփի հայրը։ Նա ունէր բաց մանուշակագոյն դէմք և գորշ մոխրագոյն քիթ։ Նա բոլորովին զգաստ էր, միայն նրա գլուխն ու ձեռները դողում էին։

Այս մարդը բռնեց իմ կրկից և երկար նայեց ուշադրութեամբ իմ աչքերին, և յետոյ յանկարծ ասաց.

— Դո՛ւ էիր պաշտպանում Յովսէփին, երբ զաստիճանում նրան չարչարում էին...

— Այս ծերուկը գծւել է արդեօք,—մտածեցի ես, բայց ես նրան ոչինչ չպատասխանեցի։ Նա գրկեց ձեռներով իմ վիզը և մի քանի անգամ համբուրեց իմ գլուխը, շշնջալով.

— Թող Աստուած քեզ օրհնէ... Աստուած քեզ օրհնէ...

Նա թողեց իմ գլուխը և նորից հարցրեց.

— Դու նրա մօտն էիր մեռնելիս... ասա ինձ ճշմարիտն, արդեօք նա շատ տանջւեց։

Յանկարծակի նա մի քայլ յետ գնաց և արագութեամբ ասաց.

— Կամ թէ ոչինչ... ոչինչ մի ասա ինձ... Օ՛, ոչ ոք չգիտէ, թէ որքան դժբախտ եմ ես...

Նրա աչքերից սկսեցին հոսել արտասուքներ։ Երկու ձեռքով նա բռնեց իր գլուխը, դար-

ձաւ ինձնից և վազեց դէպի աստիճանները բղաւելով.

— Ես դժբախտս... Թշւառ... Թշւառ...

Նա այնպէս ամուր էր բղաւում, որ ուսուցիչները դուրս եկան միջանցքը։ Նոքա նայեցին նրան, օրօրեցին գլուխները և հրամայեցին, որ ես դասարան գնամ։

Երեկոյեան մի մարդ բերեց ինձ համար պանսիոն բաւականին մեծ մի սնդուկ, և մի կարտ, հետեալ գրութեամբ.

«Դժբախտ Յովսէփից՝ յիշատակ»։

Սնդուկում կային մեծ քանակութեամբ գեղեցիկ գրքեր, որոնք ֆուսել էին Յովսէփի մահեց յետոյ. ի միջի այլոց կար՝ Երկրի պատմութիւնը, Ֆեդար Կանտուի պատմութիւնը, Դոն Գիլիսո, Դրեզդէնի Գալերէան և շատ ուրիշները։ Այս գրքերը արթնացրին իմ մէջ մի կրքոտ ցանկութիւն գէպի լուրջ ընթերցանութիւնը։

Արդէն գարուն էր, երբ ես առաջին անգամ գնացի Յովսէփի գերեզմանի վրայ. նա այնպէս փոքր և սաղատաւոր էր, ինչպէս ինքը Յովսէփը։ Ես տեսայ, որ մէկը նրա շուրջը տնկել է կանաչ ճիւղեր։ Մի քանի քայլ հեռու, խոտերի մէջ ես գտայ մի քանի շէշեր՝ Rum Jamaica գրութեամբ։ Ես մօտ մի ժամ նստեցի, բայց չստացի Յովսէփին, թէ ինչ դաս են տուել մեզ,

որովհետեւ ես ինքս չգիտէի այդ, իսկ նա էլ չէր հարցնում:

Մի շաբաթ յետոյ ես նորից զնացի գերեզմանատուն: Նորից ես տեսայ Յովսէփի գերեզմանի վրայ նոր տնկած ճղնիկներ, իսկ խոտերի մէջ՝ նորից ես տեսայ մի քանի ամբողջ ու կտրուած շիշեր:

Մայիս ամսի սկզբին քաղաքում տարածւեց մի անսովոր լուր: Առաւօտեան Յովսէփի գերեզմանի մօտ գտան նրա հօր անկենդան մարմինը: Նրա կողքին ընկած էր կիսով չափ դատարկ շիշը, Rum Jamaica գրութեամբ:

Բժիշկները ասացին, որ այդ մարդը մեռել է շիշերակի ուռչելուց:

Այդ գիպածները տարօրինակ կերպով ներգործեցին վրաս: Այդ ժամանակից սկսած իմ ընկերների ներկայութիւնը ծանր դարձաւ ինձ համար, և նրանց աղմկալի գլարճութիւնները ձանձրացնում էին ինձ: Նոյն ժամանակ ես կամ խորասուզում էի գրքերի ընթերցանութեան մէջ, որ թողել էր ինձ Յովսէփը, և կամ ծածուկ փախչում էի քաղաքից գուրս, թփերով ծածկւած փոս տեղերը, և թափառելով այնտեղ, մտածում էի, Աստուած դիտէ, թէ ինչի մասին: Յաճախ ես ինքս ինձ հարցնում էի, ինչու Յովսէփը կորաւ այդպէս թշուառ կերպով, և ին-

չու համար հայրը այն աստիճանի միայնակ էր, որ նա ստիպւած էր այնպէս կռուել իր որդու գերեզմանին:

Ես զգում էի, որ ամենամեծ դժբախտութիւնը աշխարհիս երեսին անուշաղբութեան մասնւէն է, և ես հասկանում էի, թէ ինչու խեղճ կուգիկը ընկեր էր սրոնում:

Այժմ ես էլ ընկերով կարիք ունէի: Բայց իմ ընկերների մէջ որեւէ պատճառով և ոչ մէկը իմ ճաշակովը չէր: Ես յիշեցի իմ քրոջը՝ Ռ'չ... քոյրը չէ կարող ընկերով փոխադրինել:

Ընկերներս իմ մասին ասում էին, որ ես վայրենացել եմ, իսկ իմ պանսիոնի տէրը այլևս ոչ մի կասկած չուէր այն բանի մասին, որ ես մի մեծ սճրագործ պիտի դառնամ:

IV

Նկաւ վերջապէս այն հանդիսաւոր ժամը, երբ վերատեսուչը յայտարարեց ամբողջ աշխարհին, որ ես ստանում եմ երկրորդ դասարանի վկայական: Այս դէպքը լցրեց իմ հոգին ուրախ դարմանքով: Յանկարծ ինձ սկսեց թւալ, որ չէնայելով դպրոցը բարձր դասարաններ ունի, այնուամենայնիւ նրանցից ոչ մէկը այնպէս կատարեալ չէ, ինչպէս երկրորդ դասարանը: Ես հաւատացնում էի ընկերներիս, որ միւս դասա-

ընդհանուր աշակերտները, սկսած երրորդից մինչև եօթերորդը, կրկնում են միայն այն, ինչ որ նրանք սովորել են երկրորդում. իսկ հոգու մէջ վախենում էի, որ ուսուցիչները չնկատեն յանկարծ արձակուրդներից յետոյ, որ ես իմ փոխադրական վկայականը ստացել եմ սխալմամբ, և որ նրանք ինձ նորից չաանեն առաջին դասարանը:

Հետեւեալ օրը, այնուամենայնիւ ես մի կերպ վարժեցի իմ երջանկութեանը, և երբ արձակուրդների պատճառով ճանապարհ ընկայ դէպի մեր տունը, ամբողջ ճանապարհին ես բացառում էի կառապանին, որ միայն ես, ամբողջ դասարանի մէջ, ստացայ փոխադրական վկայական և որ իմ վկայականը ամենից լաւն էր: Ես թուում էի նրան այնպիսի անհերքելի պատճառներ, որ նա նոյն իսկ սկսեց յօրանջել: Բայց երբ լռեցի, համոզւեցի երկիւղով, որ ես ինքս հենց լիքն եմ կասկածներով:

Երկրորդ օրը, հասնելով տուն, ճանապարհին պատահեցի քրոջս՝ Սօնիային, որը դուրս էր վազել ինձ դիմաւորելու: Ես իսկոյն յայանեցի նրան, որ ես արդէն երկրորդ դասարանումն եմ, և որ իմ բարեկամը՝ Յովսէփը մեռաւ, որովհետեւ կառքը նրա վրայով անցաւ: Նա առաջ, որ շատ էր կարօտում ինձ, որ իր հաւը արդէն

տասը ձագ ունի, որ կոմսուհուն շաբաթը երկու անգամ այցելում է ինչ որ մի պարոն, որ նրանք մի դաստիարակչուհի ունին, որը սիրում է կալածական գրադրին, և որ մեռած Յովսէփը նրա՝ այսինքն Սօնիայի համար, բոլորովին միևնոյն է, նա շատ անտարբեր է, որովհետեւ Յովսէփը կուզիկ էր: Բայց այնուամենայնիւ նա խղճում է Յովսէփին:

Այս ասելով նա մեծ օրիորդի տպաւորութիւն էր թողնում:

Հօրս ես տեսայ կէսօրին: Նա բարեկց ինձ շատ սրտազին, և առաջ, որ արձակուրդներին ինձ մի ձի կը տայ և թոյլ կը տայ արձակել մեծ տարճանակը: Եւ յետոյ տւելացրեց.

— Անմիջապէս գնա պալատը, ողջունիր կոմսուհուն, չնայելով...

Յանկարծ նա թափ տւեց ձեռքը:

— Ի՞նչ պատահեց, հայր... հարցրի ես որպէս չափահաս մարդ, և նոյն իսկ վախեցայ իմ համարձակութեանս համար:

— Այժմ կոմսուհին կարիք չունի արդէն ծերունի լիազօրին: Շուտով այստեղ կը լինի մի նոր պարոն, որը նոյն իսկ ընդունակ կը լինի...

Նա ընդհատեց և դառնալով մըրճալաց առամների միջով.

— Տարւել կալածքը թղթախաղի մէջ...

Ես սկսեցի գիրք ընկնել, որ իմ բացակայու-
թեան ժամանակ այստեղ մեծ փոփոխութիւններ
են տեղի ունեցել: Հակառակ դրան, ես գնացի ող-
ջունելու կալածածանիքուհուն: Ես ընդունեց ինձ
սիրալիր կերպով. ես սկսեցի, որ նրա թարմ ու
աչքերը այսօր բոլորովին այլ ազնայայտութիւն
ունին:

Կերպականալի բակում ես պատահեցի հօրս
և անայր, որ կանգնած էին խոտերու մէջ, ինչ-
պէս նրա սպասուհիները:
Հաշ, ամեն քր... կր... ամբողջութեանց
անաշ լաւ արամադրութիւն է ունենում: Եւ անոր-
հեց հայրս հարժեք ինքն իրեն:

Սյո ընդհին պայտան մօտեցաւ մի թեթե-
կանք: Մրանեց դուրս ցանկեց բնի բարձրահա-
սակ տղամարդ, սե միտուքով և բոցոտ աչքերով
ինձ թւաց, որ կոտորէին դուրս վազեց դէպի
նախածնեանդը, որովհետեւ հոստեայ, ինչպէս
դուան մը ընց նա աւարածեց (դէպի նա իր երկու
ձեռները):

Հայրս, որ գտնւում էր իմ առջևից, մեղմ ծի-
ծաղեց և շնչաց:

— Հա, հա, բոլոր այս անպիտան կանայք
թելադար են ես: Տրոյնը կաթօտապին հետա-
շում է այս վայելչագեղ պարոնի համար, իսկ
դաստիարակչուհին կալածական գրադիր: Սա-

յօմէի համար, մնացինք կամ ես, և կամ աւագ
քահանայ... հա, հա...
Ես, առանցիկու տարեկան էի, և շատ էի լսել
սկիւր, մօսին: Մեր այն ընկերը, որը ամի-
շում էր իր բեխերը և երեք տարի նստած
էր առաջին դասարանում, խօսում էր մեզ հետ
իր դէպի մի փոքր օրիորդ ունեցած զգացմունք-
ների մասին, որին օրւայ մէջ մի քանի անգամ
պետնում էր կամ փողոցում և կամ փողրիկ
պատահանի առաջ: Ասեմք ես էլ կարդացի էի
մի քանի շատ գեղեցիկ վեպեր և շատ քաւ յի-
շում եմ, որչափ հոգեկան տանջանքներ էին
պատճառել ինձ նրանց հերոսները:

Այդ պատճառով հօրս հազիւ լսեց խօսքե-
րը ինձ վրայ անսխորժ տալանդութիւն թողին:
Ես համակրանք գաացի դէպի մեր կալածածանիքու-
հին, նոյն իսկ դէպի դաստիարակչուհին, բայց
միւս կողմից հակակրօնք՝ դէպի սիրութաւոր
պարոնը և կալածական գրադիրը: Երբեք ես
այս բարձրաձայն չէի արի (եւ նոյն իսկ չէի
համարձակւի մտածել այդ մասին), բայց ինձ
թւաց, որ մեր արկինը, ինչպէս նաև դաստիա-
րակչուհին շատ աւելի վայելուչ բան կանէին,
եթէ նրանք կարօտէին... ինձ...:

Հեռեկալ մի քանի օրերին ես պտուղների ամ-
բողջ պիղը, պարակը, գոմերը: Զիով ման էի

գալիս, մակոյկով զրօսնում. բայց շուտով ես նկատեցի, որ սկսում եմ ձանձրանալ: Ճիշտ է, հայրս աւելի յաճախ էր խօսակցում ինձ հետ, որպէս արդէն հասակ առած մարդու հետ: Պարոն օղեգործը հրաւիրում էր ինձ իր մօտ հին օդի խմելու, իսկ կալածական գրագիրը իր բարեկամութիւնն էր վզիս կապում, և նոյնիսկ խոստանում էր ինձ պատմել իր հոգեկան տանջանքների մասին, որ նա կրել է դաստիարակչութեան պատճառով, բայց այդ ինձ չէր զարճացնում: Պարոն օղեգործի հին օդին, ինչպէս նաև կալածական գրագրի հաւատարմները ես ուրախութեամբ կր փոխարինէի մի լաւ ընկերոջ հետ: Եւ երբ մտքիս մէջ ես սկսեցի ընտրութիւն անել ընկերներիս մէջ, որոնք վերջացրին ինձ հետ միասին առաջին դասարանը, ես համոզուեցի, որ նրանցից և ոչ մէկը չէր համապատասխանի իմ այսօրւայ հոգեկան դրութեանը:

Երբեմնակի իմ հոգու խորքերից դուրս էր գալիս հանգուցեալ Յովսէփի տխուր սոււերը և պատմում էր ինձ ինչ որ անծանօթ բաներ մի ձայնով շատ աւելի մեղմ ու քնքոյշ, քան ամառային անուշ հովը: Այն ժամանակ ինձ համակում էր մի անծանօթ զգացմունք, և ես կարօտում էի, ինքս էլ չգիտեմ թէ ինչ բանի...

Երբ մի անգամ այգալիսի մտապատկերներին

տպաւորութեան տակ ես թափառում էի դթօսավայրի կանաչադարդ ուղիներով, անսպասելի կերպով կտրեց իմ ճանապարհը դէպի ինձ վաղող քոյրս՝ Սօնիան, և հարցրեց.

— Ինչո՞ւ համար մեզ հետ չես խաղում:

Մի տաքութիւն եկաւ վրաս:

— Ո՞ւմ հետ...

— Ինձ և Լօնիայի հետ:

Ինձ համար յախտենական հանելուկ մնաց, թէ ինչո՞ւ այդ բոլորին Լօնիայի անունը իմ երեւակայութեան մէջ միախառնուեց Յովսէփի երազանման կեքպարանքի հետ, և ինչո՞ւ ես այնպէս կարմրեցի, որ իմ դէմքը վառուեց և քրքրտինք երևաց ճակատիս վրայ:

— Ի՞նչ, դու չե՞ս ուզում մեզ հետ խաղալ,

— հարցրեց զարմացած քոյրս: Զատկին այստեղ էր երրորդ դասարանից մի աշակերտ, և նա բոլորովին այնպէս հպարտ չէր, ինչպէս դու: Ամբողջ օրը նա զրօսնում էր մեզ հետ:

Եւ կրկին առանց պատճառի ես ատելութիւն զգացի դէպի այդ երրորդ դասարանի աշակերտը, որին ես երբէք չէի տեսել: Վերջը ես կոշտ տոնով պատասխանեցի Սօնիային, չնայելով հոգուս մէջ ես ոչ մի վիրաւորական բան չէի զգում դէպի նա.

— Ես չեմ ճանաչում այդ Լօնիային:

— Ինչպէս թէ յես ճանաչում: Չես յիշում,
ինչպէս նրա պատճառով քեզ ծեծում էր նախ-
կին դաստիարակչուհին: Եւ միթէ գու մոռացել
ես, որ Լօնիան լալիս էր և խնդրում, որ քեզ ոչ
մի վատ բան չանեն, երբ այրեց այն... գո-
միկը:

Հասկանալի է, որ ես ամեն ինչ, և ամենից
էլ լաւ Լօնիային էի յիշում. բայց պէտք է խոս-
տովանեմ, որ քրոջս յուշագիտական ընդունա-
կութիւնները ինձ զայրացնում էին. իմ համա-
զգեստիս վեհութեանը անպատշաճ բան էր թը-
ւում, որ գիւղում ասլորող մարդիկ, և յաւան-
պէս այդ հասունածալ սկսող աղջիկները, այդ-
պիսի լաւ յիշողութիւն ունէին:

Սյո զգացմունքների տպաւորութեան տակ,
ես պատասխանեցի ինչպէս մի անբաղաճալի
մարդ:

— Է՛հ, թող ինձ հանգիստ... դու, քո Լօնի-
այով:

Եւ ես ճամբաս ուղղեցի՝ դէպի պարտէզի
խորքը, հաւանարապէս դժգոհ ինչպէս քրոջս ան-
ժամանակ յիշողութիւնների, նոյնպէս նաեւ այն
բանի պատճառով, որ ես չեմ խաղում աղջիկ-
ների հետ: Սահներ ես էլ չգիտեմ, թէ ինչ էի Բե-
զում, բայց ես այնպէս բարկացայ, որ երբ Սո-

նիային պատահեցի տանը, չէի ուզում խօսել
նրա հետ:

Վշտացած քոյրս աշխատում էր խուսափել
իմ աղբերից, բայց այդ ժամանակ ես փնտրում
էի նրան, զգալով, որ մի բան է պատահում ինձ
և որ միայն խաղալու հարցը ես բոլորովին
սխալ էի գրկի: Սյո պատճառով որութիւնը բար-
ւորապէս համար, երբ վշտացած Սօնիան սկսեց
մի ինչ որ բան կարկատել, ես վերցրի արագու-
թեամբ առանց ընտրութեան մի գիրք և մի քա-
նի թուղթ. Թերթեուց յատույ, ձգեցի այն սեղանի
վրայ, ստելով իրը թէ ինքս ինձ:

— Բոլոր աղջկերբը յիմարներ են...

Սկզբում ինձ թւաց, որ այս ամօթիլովը
պէտք է խելացի լինի: Բայց հացիս ես ամացի
վերջացրի այն, զգացի, որ նրա մէջ ինչ որ ան-
հաշակ մի բան կայ: Ես սկսեցի զվշալ քրոջս
հասցրած վիրաւորանքի համար, և ամաչեցի...
Եւ առանց մի խօսք ասելու, ես համբուրեցի
Սօնիայի երկու թշերը և ճամբայ ընկայ դեպի
անտառը:

Աստուած իմ, ինչպէս զժգախտ էի ես ինձ
զգում այդ օրը... Անուամենայնիս այդ միայն
սկիզբն էր իմ տանջանքների:

Ես չեմ ուզում ոչինչ թաղցնել: Ամբողջ գի-
շերը ես երազում էի միայն Լօնիայի մասին, և

այդ օրւանից սկսած կուզիկի փոխարէն ես տեսնում էի իմ երազային տեսիլների մէջ Լօնիայի սուերը: Թւում էր ինձ, որ միայն նա կարող էր լինել այն բարեկամը, որին վաղուց է վեր ես կարիք ունեմ: Անուրջներին մէջ ես խօսում էի նրա հետ այնպէս երկար և այնպէս գեղեցիկ, ինչպէս գրում են վէպերի մէջ, և ես այնպէս քաղաքավարի էի, ինչպէս մի մարքիզ. իրականութեան մէջ, նոյնիսկ ես ընդունակ չէի գնալ պարտէզը, երբ այնտեղ խաղում էին աղջկեքքը, որոնց ուրախ ծիծաղը, միախառնւած դաստիարակչուհու յորդորների հետ, ես լսում էի պարտէզի յետևից:

Ես լաւ յիշում եմ այն տեղը, ուր դուրս էին նետում սովորաբար պալատից աւլած աղբը, և ուր աճում էին բարձր եղինջներ և կռատուկներ: Ես կանգնում էի այդտեղ յաճախ մի ամբողջ քառորդ ժամ լսելու համար, թէ մի քանի ոչ պարզ նախադասութիւններ, թէ նեղ ուղիներով քայլող նրանց կօշիկների ձայնը, և թէ տեսնելու համար Լօնիայի արագ շարժւող շրջագգետը երբ նա թռչկոտում էր թուի վրայով:

Մի րոպէից ամեն ինչ լուռ էր պարտէզում, և այն ժամանակ ես զգում էի արևի կիզիչ տաքութիւնը և լսում էի աղբակոյտի վրայ վխտացող ճանճերի անվերջ բզկոցը: Յետոյ ա-

կանջներին էին հասնում ծիծաղների և վազքի արձագանքները. տախտակէ ցանկապատի ճեղքի մօտից արագ շարժւում էին շրջագգետները, և դարձեալ բոլորի վրայ իշխում էր ծառերի խշխշոցը, թռչունների ծվլոցը, շոգը. իսկ աներես ճանճերը համարեա մտնում էին բերանս:

Յանկարծ լսեց պալատի կողմից մի ձայն.

— Լօնիա... Լօնիա... սենեակ արի...

Ահա և դաստիարակչուհին: Ես կատէի նրան, եթէ չգիտնայի, որ նա նոյնպէս տխուր է:

V

Դէպի տախտակէ ցանկապատը ունեցած իմ էկսկուրսիաներից մէկի ժամանակ ես համոզւեցի, որ ես միայնակ չեմ: Իմ բարձր տեղից ես նկատեցի կանաչ և խիտ կռատուկների մէջ հնութիւնից գորշացած մի ծղոտէ գլխարկ, որի վրին մասից երևում էր մի ինչ որ տղայի բացշիկահեր մազափունջը, որովհետև գլխարկը տակ չուներ:

Երբ ես մի քանի քայլ արի այդ ուղղութեամբ, մազափունջը և գլխարկը բարձրացան կռատուկից վերև, և երևաց եօթ, գուցէ և ութ տարեկան մի տղայ, երկար, կեղտոտ և վզի մօտ թելով ձգւած շապկի մէջ: Ես ուզեցի խօսել նրա հետ, բայց տղան յանկարծ բարձրացաւ և փա-

խաւ արագ, ինչպէս նազանտակ, զաշտի ուղ-
ղութեամբ: Համազգեւորս կարմիր օձիքը և ար-
ծաթեգօծ կոճակները ընդհանրապէս ուժեղ տը-
պաւորութիւն էին թողնում գիւղացի երեխանե-
րի վրայ:

Համացուկ եւ հեռացայ կալածային շինու-
թիւնների ուղղութեամբ. միաժամանակ տղան
մօտեցաւ տախտակէ ցանկապատին: Երբ եւ
թազնոււմ էի շինութեան յետեր, նա բարձրա-
նում էր աղբասեղը և դնում էր աչքը ճիշտ
այն ճեղքին, որտեղից էս էի նայում պարտէզը:
Ես շատ եմ կասկածում նրա մի բան տեսնելու
մասին, բայց նա անդադար նայում էր:

Երբ հետեւեալ օրը ես եկայ նոյն տեղը օրի-
որդների խօսքը գիտելու համար, նորից ես տե-
սայ կռատուկների միջև գորշադոյն գլխարկը,
նրա վերեւի մասում բացշիկադոյն մազափունջը, և
բոլորքը պատռած գլխարկի եզրի տակից դէպի ինձ
յառած մի գոյգ աչքեր: Որովհետեւ արեգակը շատ
էր այրում, տղան պոկեց կամացուկ կռատուկի
մի մեծ տերեւ, և պաշտպանեց նրանով, ինչպէս
հովանոցով: Այն ժամանակ ես այլ ևս չէի տես-
նում նրա գլխարկը, և ոչ էլ մազափունջը,
նկատելի էր միայն դորշ գոյնի և կրծքի վրայ
թեթեւ բացւած շապիկը:

Երբ ես հեռացայ, տղան կրկին վաղեց դէ-

ղատօ ի նորայակի դեմ խոտորցն մեղաւոր
պի աղբակոյտը և նորից, ինչպէս երեկ, դրեց
աչքերը ճեղքին, երևի մտածելով, որ գուցէ այս
անգամ ես չեմ կարողացել նկատել պարտիզում
պանտոլ բոլոր աչքի ընկնող բաները:

Մի քոպէին ես ըմբռնեցի իմ արարմունք-
ների ծիծաղելի լինելը: Գեղեցիկ պատմութիւն
կը լինէր, եթէ հայրս, կամ պարոն օդեգործը, և
կամ նորինիսկ Լճիկան նկատէին, որ ես, երկրորդ
գտասարանի աշակերտս իմ համազգեւորով կանոն-
նում եմ շարունակ աղբատեղում տախտակէ
ցանկապատի մօտ, հեռից փորձարկելով տեղս
մի հովւական կանգիտապի հետ, որի շապիկը
գուցէ երբեք բացւած չէ եղել:

Ես ամաչեցի: Միթէ ես իրաւունք չունեմ
ափաշկարայ մանեղ պարտէզը, առանց թազնու-
լու աննիւշններում, ինչպէս այդ տղան՝ իր չորս
բոլորքը պատռած գլխարկով...

Աղբասեղը և տախտակէ ցանկապատի ճեղքը
զգւելի դարձան ինձ համար, բայց միևնոյն ժամա-
նակ իմ մէջ արթնացաւ մեծ հետաքրքրութիւն,
— մի է այդ տղան: Նրա հասակի երիւստեղը
արդէն սաղեր են արածացնում, իսկ նա անց է
կացնում անօգուտ կերպով իր ամենազեղեցիկ
ջահելութիւնը, թափառելով կալածի բազմ յե-
տեւում, լրտեսում է ևւրիշների դործերը, և երբ
հարց ես տալիս, կանոնաւոր պատասխանելու

փոխարէն երկչոտութեամբ փախչում է օտար մարդուց:

— Սպասիր, — մատածեցի ես, — դու այլևս ինձ չես տեսնի այստեղ, բայց դրա փոխարէն, ես կը հետադառնամ, թէ դու ով ես: Մն յիշում եմ, որ վեպերի մէջ հերոսներէց և հերոսուհիներէց բացի այդպիսի առեղծւածային անձանութներ են լինում, որոնց վերաբերմամբ պէտք է զգոյշ լինել և իր ժամանակին թուլացնել նրանց ինտրիգները:

Մի բանի օրից յետոյ, առանց սրէ է մէկին հարցնելու, ես իմացայ ամեն բան այդ խորհրդաւոր անձանութի մասին: Նա ինտրիգան չէր: Նա վալիկն էր, պալատական ամաններ լացող կնոջ որդին, բոլորը նրան ճանաչում էին, բայց ոչ ոք նրանով չէր զբաղւում: Այդ պատճառով աղան շատ ազատ ժամանակ ունէր, և, ինչպէս ես այդ փորձով իմացայ, գործադրում էր այն ուրիշների համար, ոչ հաճելի եղանակով:

Վալիկը երբէք հայր չէ ունեցել. այդ պատճառով բոլորն էլ ճանճրացնում էին նրա մօրը, որը դիւրագրգիռ մի կին էր: Ծառայողների սուր ակնարկներին ամաններ լացող կինը պատասխանում էր բղաւոցով և հայհոյանքներով, և որովհետեւ այդ, ըստ երևոյթին, նրան չէր բա-

ւականացնում, Պապաճը թափում էր վալիկի գլխին:

Տղան դեռ չորքոտանու պէս սողում էր. հագած ունէր մի շապիկ, ծոծրակի վրայ կապած մի հանգոյցով, որը այնպիսի տպաւորութիւն էր թողնում, կարծես նա բոլորովին առանց շապիկի է. նրան արգէն անւանում էին ընկեցիկ:

— Նրան դու գտել ես, — հարցնում էին այդպիսի գէպերում մօրը. իսկ նա բղաւում էր.

— Աստուած պատժի քեզ իմ մեղքերի համար... Ոտներդ ու ձեռներդ ծուեն քո... Չքանա դու, շան լակոտ...

Վերջին ցանկութիւնները վերաբերում էին վալիկին, որը յետոյ անմիջապէս շապիկ հանգոյցի վերելից ոտի հարւած էր ստանում: Երեխան, քանի դեռ անխելք էր, այդպիսի հիւրասիրութիւններին պատասխանում էր դառը լացով: Բայց երբ նա աւելի խելացի դարձաւ, որը բաւական շուտ կատարեց, այն ժամանակ նա լուում էր ճաղարի նման և սովորաբար սողում էր փայտէ մահճակալի տակը, մեծ տաշտակէ յետեւ, որտեղ խոզերին կերակուր էր տրւում: Ինչպէս երևում է, նա չէր ցանկանում, որ իր վրայ եռացրած ջուր թափեն, ինչպէս մի անգամ այդ պատահեց նրա հետ:

Պատահում էր, որ վալիկը նստում էր փայ-

տէ մահճակալի տանը ամբողջ ժամերով, մինչև որ հաւաքուում էին մարդիկ ճաշելու կամ ընթրելու համար: Մի անգամ տեսնելով փայտեայ մահճակալի տակից դուրս ցցւած երեխայի գլուխը և նրա աչքերը, որոնց մէջ փայլում էին թաքնուած ցաւից անաչացած արցունքները և դէպի խորագիւղերը ունեցած հեռաքրքրութիւնը, կալածական ծառայողները հարցրին մօրը.

— Եւ ոչինչ չէս տալիս նրան, որին դու գտի ևս զետեսխնծորները մէջ:

— Թող նա ձեզ հետ միասին գնայ գետինը կը ծէ... Պատասխանեց գրգռւած կէտը և, չնայելով անաչ մտադրւել էր կերտնոել վալիկին, այսմ ոչինչ էլ չաւեց նրան ուսնելու:

— Ձի կարելի թոյլ տայ, որ այդ աղան, որը չնայելով ընկեցիկ է, մեռնի քաղցածութիւնից, — համոզում էին նրան ուրիշ կանայք:

— Հէնց այդ պատճառով էլ նա կ'ընթերցէր, — ասէր Ղարսը, որ դուք այդպէս ծաղրում եք...

Եւ որովհետեւ նա հասած էր դռնի վրայ, մէջքը կիսով չափ դարձրած դէպի փայտե մահճակալի, այդ պատճառով վալիկը անամուրթին շարունակ կրունկների հարւածներ էր բռնում:

Այն ժամանակ ծառայողները, մօրը բարձրացնելով աչքը ցնձառաջ շարժւելով հետոս զիջելով զո զի նստածս

կացնելու համար, հանում էին նրան իր թաղարտոցից և կերակրում:

— Նու, Վալիկ, — ասում էր նրանցից մէկը, — հաճութիւն չան պոչը, և դու խմորագործները ստանաս:

Տղան ամեն անգամ էլ ճշտութեամբ կատարում էր հրամանը, և դրա համար էլ նա կ'անում էր, նոյնիսկ առանց ծամելու, մեծ-մեծ խմորագործները:

— Հապա, խփիք մի անգամ մարիկիդ գրիխն, այն ժամանակ դու կաթ էլ կը ստանաս...

— Ըհ, չորանան քո ձեռները, — բղաւում էր ամաններ լացող կիներ, իսկ աղան փախչում էր պաշտակի յետևը:

Մի անգամ հեայով, վախեցած, նա վազեց կալածի բակը և թագնեց խիա թփերի մէջ, որոնք բսել էին պալատի դիմաց: Երբ նրա արցունքները չորացան, նա նախասենեակում տեսաւ մի գեղեցիկ սեղան, կողքին երկու աթոռ, նրանց վրայ, նստած Լճիային և քրոջս, որոնց սպասուհին գոգնոց էր կապում կզակի տակը, Սալոմէան ապուր էր լցնում, իսկ կոստուհին, ապում էր:

— Փշեցէք երեխաներ, տաք է, չայրէք, չը կեղտուէք... գուցէ բաւականի քնոցը չէ...

Երբ կալածի ծառայողները հեռացան և թաղարտոցից դուրս եկան, նա ինքն ինքն կ'ընթերցէր:

րենց աշխատանքի յետևից և խոհանոցում ոչ ոք չկար, ամաններ լացող կիներ դուրս եկաւ բակը և կանչեց.

— Վալիկ... Վալիկ... այստեղ արի...

Կանչելու եղանակին նայելով տղան հասկացաւ, որ կարող է ներս մտնել, և վազեց խոհանոցի ուղղութեամբ։ Այնտեղ նա, ըստ սովորականին, ստացաւ մօրից մի կտոր հաց, մի փայտէ գդալ և մի անագին բլիւզի մէջ, որից վեց հոգի էին կերակրուում, — մի քիչ բօրչչ։ Նա նըստեց գետնի վրայ, մայրը այդ անագին բլիւզը պահեց սրունքների միջև, և, ուղղելով նրա շապիկը ուսերի վրայ, ասաց.

— Եթէ դու մի անգամ էլ համբուրես շան պոչը, ես քո բոլոր ոսկրները կը համարեմ։ Յիշի՛ր այդ։

Այս ասելով նա գնաց լւանալու խոհանոցի ամանները։

Շուտով, կարծես թէ գետնի տակից, դուրս եկաւ բակի շունը և նստեց տղայի դիմաց։ Սկզբում, ատամները չխնչխկացնելով, նա քշեց ճանճերին, յօրանջեց, և սկսեց լիզել բերնի չորս բոլորքը։ Յետոյ նա հոտոտեց բօրչչը մի անգամ, երկու անգամ և զգուշութեամբ ընկղմեց նրա մէջ իր լեզուն։ Վալիկը խփեց գդալով նրա գլխին։ Շունը մի քայլ յետ գնաց, նորից յօրանջեց

և նորից չփչփացնելով՝ սկսեց խմել մի քանի կում, մի քիչ աւելի համարձակ կերպով։ Այնուհետև տղան կարող էր արգէն գդալով խփել նրա գլխին, ինչքան իրեն պէտքն էր, որովհետև շունը, ակորժակը գրգռելով, այլևս ոչ մի գնով բերանը չէր հեռացնում ամանից։ Բայց Վալիկն էլ նկատեց, որ նա է աւելի արդարացի, ով առաջինը կը լինի ուտելու մէջ. և սկսեց ուտել, նոյն իսկ հետով, բլիւզի մի կողմից, իսկ շունն էլ չփչփացնելով խմել միւս կողմից։

Եթէ մայրը լաւ տրամադրութիւն էր ունենում, և Վալիկը մօտն էր լինում, այն ժամանակ նա ստանում էր անուշեղէն պալատական սեղանից։

— Ա՛ռ, վերցրո՛ւ, ուրախացի՛ր, — ասում էր մայրը, տալով նրան կարկանդակի մի կտոր, սօսուով կեղտոտած մի ափսէ, ձկան գլուխ, ամբողջովին չկրծած մի թռչնաթիւ, և կամ մի բաժակ, որի յատակին դտնուում էր մի քիչ սուրճ և չլուծւած շաքարի փացորդ։ Երբ նա բոլորը ծծում, վերջացնում էր բաժակից, և կամ մաքուր լիզում, մաքրում էր ափսէն, մայրը նրան հարցնում էր.

— Հը, լսւն է։

Այն ժամանակ Վալիկը գնում էր ձեռները պաւակին, ինչպէս անում էին կալածական ծա-

ռայոդները ճաշից յետոյ, խորը շնչում էր, մի կողմ հրում իր հին գլխարկը և պատասխանում.

— Հիմա որ, փառք Աստծու, մի քիչ բան կերայ... պիտի գնալ աշխատանքի...

Նա թողնում էր խոհանոցը և գնում էր որևէ տեղ ամբողջ կէս օրով:

Իր խաղերը նա յարմարեցնում էր այն բանի հետ, թէ ինչ են անում աւելի հասակաւորները: Հերկման ժամանակ նա հանում էր տաշտի յետևից իր մտրակը, ձեռքն էր վերցնում հենց առաջին պատահած ցանկապատի մի ցից և կամ որևէ տապալւած ծառի արմատ և հերկում էր ամբողջ ժամերով, ի հարկէ օրօրւելով միեւնոյն տեղում, և կանչելով.

— Եգներ, հա, հա հա:

Եթէ ձուկ էին բռնում, նա փնտրում, դրտնում էր աղբի մէջ մի հին մաղ և, առանց յոգնելու, մեծ համբերութեամբ ընկղմում էր այն ջրի մէջ: Կամ նստում էր ձեռնափայտի վրայ, քշում էր ձիերին ջուր խմեցնելու համար դէպի ջրհորը: Մի անգամ, գտնելով ոչխարների փաբախի մօտ կեղևաթաղանթից պատրաստած մի հին կօշիկ, ձգեց ջրի վրայ, և այդ եղանակով զբօսանք կատարեց մալուխով, — ի հարկէ իր երևակայութեան մէջ:

Մի խօսքով, նա զւարճանում էր հիանալի կերպով, բայց երբէք չէր ծիծաղում: Նրա մանկական դէմքի վրայ գծագրւել հնացել էր անջնջելի լրջութեան արտայայտութիւն, որին երբեմն միայն փոխարինում էր վախը: Նրա մեծ աչքերի մէջ նկատելի էր յաւիտենական դարմանք, ինչպէս այն մարդկանց մօտ, որոնք երկար տարիների ընթացքում չէին տեսել անլուր և տարօրինակ բաներ:

Վալիկը կարողանում էր ճարպիկութեամբ դուրս գալ տնից ամբողջ օրերով: Եւ կաււածական ծառաները չէին զարմանում, երբ առաւօտեան գտնում էին նրան դէզի մէջ և կամ անտառում ծառի տակ: Նա կարողանում էր կանգնել դաշտի մէջ երկար ժամանակով, բոլորովին անշարժ, ինչպէս մի գորշ սիւն, և բերանը բաց նայել, չգլխոս, թէ ուր: Ես նրան մի անգամ գտայ այդ դրութեան մէջ, և բաւականի մօտ լինելով, ես լսում էի, թէ ինչպէս նա կամացուկ հառաչում էր:

Զգիտեմ, թէ ինչո՞ւ այդպիսի մի փոքրիկ արարածի հառաչանքը ինձ սարսափեցրեց: Ես զգացի ինչ որ կշտամբանք անյայտ մէկի դէմ, և միեւնոյն ժամանակ սկսեցի մի քիչ սիրել Վալիկին: Բայց երբ քիչ աւելի համարձակ քայլ արի դէպի նա, սղան կարծես արթնացաւ և

կայծակի արագութեամբ փախաւ, մտաւ թփերի մէջ:

Այն ժամանակ իմ գլխում մի տարօրինակ միտք յղացաւ, որ Աստուած, որը միշտ նայում է այդպիսի երեխաների, պէտք է որ տխուր դէմք ունենայ: Ես նոյնպէս հասկացայ, թէ ինչու սուրբ պատկերների վրայ նա, այդ Աստուածը, ներկայացւած է միշտ լուրջ կերպարանքով, և թէ ինչու եկեղեցիներում պէտք է խօսել շատ ցածր և քայլել ոտների ծայրերի վրայ:

Ահա այդպիսի մի չնչին մարդուկ պատճառ դարձաւ, որ փոխանակ թագնւելու տախտակէ ցանկապատի յետեր, ես սրբոյցի այցելել պարտէզը, նախօրօք յայտնելով Սօնիային, որ սրանից յետոյ ես կը խաղամ միասին—նրա և Լօնիայի հետ:

Հասկանալի է, որ այս պրօէկտը հիացրեց քրոջս:

— Դու պարտիզում եղիր այն ժամանակ, —ասաց նա,—երբ մենք երկուսս դուրս կը դանք զբօսնելու: Բարեկիր նոյնպէս դաստիարակչուհուն, որը շարունակ գրքեր է կարդում պարտիզի գրուցարանում, բայց նրա հետ երկար մի զրուցիր, որովհետեւ նա չի սիրում, երբ իրեն խանդարում են: Եւ յետոյ կը տեսնես, թէ ինչպէս մենք կուրախանանք:

Նոյն օրը ճաշին նա ասաց ինձ դէմքի խորհրդաւոր արտայայտութեամբ.

— Արի ճիշտ ժամը երեքին, ես արդէն Լօնիային ասացի, որ դու մեղ հետ կը լինես: Երբ մենք դուրս կը գանք պալատից, ես կը հագամ...

Քոյրս ինչ որ գործ էր սկսել, իսկ ես, ի հարկէ, դուրս եկայ, որովհետեւ, ճիշտն ասած, ես երբէք էլ հաճոյքով սենեակում չէի մնում: Ես արդէն նախատեսեալուամ էի, երբ Սօնիան դուրս վաղեց իմ յետակից.

— Կնգիտ, Կնգիտ:

— Ի՞նչ է...

— Երբ ես կը հագամ, դու կը հասկանաս, թէ այդ ինչ է նշանակում...—ասաց նա հանդիսաւոր կերպով:

— Ի հարկէ:

Նա փերադարձաւ սենեակը, բայց գեռ պատուհանից կանչում էր ինձ.

— Ես կը հագամ... յիշիր:

Եւ ուր պիտի գնայի ես, եթէ ոչ պարտէզը, չնայելով մինչև որոշած ժամը դեռ մէկուկէս ժամից աւելի կար: Այնպէս խորատուգած էի մաքերիս մէջ, որ չգիտեմ, արդեօք այդ օրը որեւէ թռչուն երգեց պարտիզում, որը սովորաբար շատ կենդանի էր լինում: Մի քանի ան-

զամ պատեցի, վաղելով նրա շուրջը, իսկ յետոյ նստեցի ափից կապած մի մակոյկի մէջ, և թիա-վարել չկարողանալով՝ գոնէ ձանձրոյթից օրօր-ւում էի նրա մէջ:

Ես խորհում էի, թէ ինչ ձևով վերանորոգեմ իմ ծանօթութիւնը Լօնիայի հետ: Այդ պիտի կատարւէր հետեւեալ եղանակով.—երբ Սօնիան կը հազայ, ես, գլուխս կախ, դուրս կը գամ կողքի ճանապարհից դէպի գլխաւոր ծառուղին...

Այն ժամանակ Սօնիան կասի.

«Նայիր, Լօնիա, ահա իմ եղբայրը, պարոն Կազիմիր Լեանիսկին, երկրորդ դասարանի աշակերտ, այն թշուառ Յովսէփի ընկերը, որի մասին ես այնչափ քեզ հետ խօսել եմ»:

Լօնիան այն ժամանակ ունեւորումս կանի, իսկ ես, հանելով գլխարկս, կասեմ.

«Վաղուց արդէն մտադրութիւն ունէի»... Ո՛չ, այսպէս լաւ չէ. «վաղուց արդէն ես ցանկանում էի վերանորոգել ձեզ հետ, օրինորդ...» օհ, ո՛չ, — աւելի լաւ կը լինի այսպէս. «վաղուց արդէն ես ցանկանում էի արտայայտել ձեզ իմ յարգանքները...»

Այն ժամանակ Լօնիան կը հարցնի.

«Դուք, պարոն, վաղուց է, որ մեր կողմերն էք մտում...» Ո՛չ, նա այսպէս չի ասի, այլ

այսպէս. «Հաճելի է ինձ համար, ձեզ հետ ծանօթանալը, պարոն. Սօնիան շատ է պատմել ինձ ձեր մասին»: Եւ յետոյ ի՛նչ... յետոյ... ահա թէ ինչ. «Զէք ձանձրանում արդեօք մեր կողմերում. չէ՞ որ դուք վարժել էք մեծ քաղաքի»: Իսկ ես կը պատասխանեմ. «Ես ձանձրանում էի մինչև այն ժամանակ, երբ ձեր ընկերութեան մէջ չէի, օրինորդ...»

Այդ բոլորին կողքիս ջրի մէջ շարժեց մօտ կէս կանգուն երկարութեամբ մի գայլաձուկ... Այդ իրականութեան առաջ անհետացան իմ անուրջները: Ինչպէս, այստեղ, այս լճակում, այդ պիսի ձկներ կան, իսկ ես կարթ չունեմ...

Ես արագութեամբ բարձրացայ մակոյկից, դնալու և ստուգելու համար, արդեօք տանը կարթ ունեմ, և—քիչ մնաց, պիտի դիպչէի Լօնիային, որը հենց նոր էր կամենում ցատկել կարմիր թռիկի վրայով:

Զինքերը, կարթերը, հանդիսաւոր ծանօթութեան ծրագիրը,—բոլորը, բոլորը միանգամից խառնեց գլխիս մէջ: Ահա այս էլ քեզ գայլաձուկ... Ես նոյնիսկ մոռացայ բարեւել Լօնիային, դեռ աւելի վատ, որովհետեւ ես մոռացայ նոյն իսկ խօսելը: Ահա, քեզ գայլաձուկ...

Լօնիան մի հրաշալի շիկահեր աղջիկ էր, կանոնաւոր գծազրւած բերան ունէր, որը ամեն

բոպէ մի գեղեցիկ ձև էր ստանում. նա նայեց ինձ վերևից, և յետ նետելով իր առատ դանդաղները, հարցրեց ինձ պարզ կերպով.

— Ընչա է, որ դուք ծակեցիք իմ մակոյկը:

— Ես...

— Այդպէս ասաց ինձ պարտիզպանը. այժմ էլ մայրիկը թոյլ չի տալիս մեզ մակոյկով զբօսնել, և հրամայել է կապել մակոյկը ասիին և թաղցնել թիւերը:

— Բայց հաւատացէք, հայրիկիս արեւ վրկայ, ես չեմ ծակել մակոյկը, — արդարացրի ինձ, ինչպէս մեր գպրոցի վերատեսչի առաջ:

— Բայց միթէ այդ ճիշտ է, — հարցրեց Լօնիան, սուր նայելով իմ աչքերին: — Որովհետև դուք, երիտասարդ պարոնիկ, ինձ թւում է, ընդունակ էք այդպիսի բան անելու...

Այդ փոքրիկ օրիորդի խօսելու եղանակը դուր չեկաւ ինձ: Գրողը տանի, իմ ընկերներից ամենաուժեղն անգամ չէր համարձակւի այդպէս խօսել ինձ հետ:

— Եթէ ես ասում եմ՝ ոչ, նշանակում է բոլորովին ճիշտ է... պատասխանեցի ես ուժեղ կերպով շեշտելով ճիշտ բառը:

— Այդ դէպքում պարտիզպանը սուտ է խօսել, — առարկեց Լօնիան կիտելով յօնքերը:

— Նա լաւ է արել, — պատասխանեցի ես, —

որովհետև երիտասարդ օրիորդները մակոյկով լողալ չգիտեն:

— Իսկ դուք կարողանում էք, երիտասարդ պարոնիկ:

— Ես գիտեմ լողալ թէ մակոյկով, և թէ ձեռներով, նոյնպէս մէջքիս վրայ պառկած, կամ կանգնած:

— Դուք կարող էք մեզ տանել ման ածել:

— Եթէ ձեր մայրը թոյլ տայ, այն ժամանակ ես այդ կանեմ:

— Այն ժամանակ, նայեցէք, երիտասարդ պարոնիկ, արդեօք մակոյկը ծակւած է մի տեղից:

— Նա ծակ չունի:

— Բայց ո՞րտեղից է միջի ջուրը:

— Անձրեից:

— Անձրեից:

Մեր խօսակցութիւնը ընդհատուեց: Այնուամենայնիւ ես շահեցի այնչափ, որ համարձակ կերպով նայեցի Լօնիային, և որչափ գործը այժմ պատկերանում է ինձ, նա բոլորովին ինձ չէր յարգում: Ընդհակառակը, առանց հեռանալու իր տեղից, նա սկսեց ցատկել թոկի վրայով, ժամանակ առ ժամանակ խօսելով ինձ հետ:

— Ինչո՞ւ համար դուք չէիք խաղում մեզ հետ:

— Որովհետեւ ես զբաղւած էի:

— Ի՞նչ էք անում դուք:

— Ես սովորում եմ:

— Արձակուրդների ժամանակ չէ՞ որ ոչ ոք չի սովորում:

— Մեր դասարանում պէտք է սովորել նոյն իսկ արձակուրդների ժամանակ:

Լօնիան երկու անգամ ցատկեց թռկի վրայով և ասաց.

— Աղիկը չորրորդ դասարանումն է, այնուամենայնիւ տօներին նա չէր սովորում: Ա՛հ, իսկապէս... դուք Աղիկին չէք ճանաչում:

— Ո՛վ ասաց ձեզ, օրիորդ, որ ես նրան չեմ ճանաչում, — հարցրի ես հպարտութեամբ:

— Որովհետեւ դուք, երիտասարդ պարոնիկ, առաջին դասարանումն էիք, երբ նա երրորդումն էր...

Նորից նա երկու անգամ ցատկեց թռկի վրայով. — Ես զգացի, որ ինձ հետ ինչ որ տարօրինակ բան պիտի պատահի:

— Ինձ հետ չորրորդ դասարանը նոյն իսկ յարաբերութիւններ ունէր, — առարկեցի ես գայրացած:

— Միևնոյն բանն է, որովհետեւ Աղիկը սովորում է Վարչաւայում, իսկ դուք... դուք մի քաղաքումն էք սովորում, միտե՛ղ...

— Սեղեցում, — հագիւ պատասխանեցի ես ցածր ձայնով:

— Ես էլ պիտի գնամ Վարչաւա, — ասաց Լօնիան և աւելացրեց.

— Գուցէ, երիտասարդ պարոնիկ, Սօնիային կասէ՛ք, որ ես այստեղ եմ...

Եւ առանց սպասելու իմ համաձայնութեանը կամ անհամաձայնութեանը, նա վաղեց դէպի զրուցարանը, շարունակ ցատկոտելով:

Ես, կարծես թէ անզգայացել էի, չէի կարողանում հասկանալ, այդ աղջիկը ինձ ինչի տեղ է դնում:

— Հանգիստ թողէք ինձ դուք ձեր զօրօնութիւններով, — մտածեցի ես իսկապէս բարկացած. — Լօնիան անքաղաքավարի, անզնորօք փրփրօտն է...

Վերևի նկատողութիւնները այնուամենայնիւ չէին խանգարում ինձ կատարելու իսկոյն նրա հրամանը: Ես գնացի տուն շատ արագութեամբ, նոյնիսկ չափազանց արագ, հաւանական է ներքին յուզմունքիցս:

Սօնիան արդէն վերցրել էր իր հովանոցը պարտէզ գնալու համար:

— Նո՛ւ, — ասացի ես նետելով զլիարեկս անկիւնը — ես արդէն ծանօթացայ Լօնիայի հետ:

— Ուրեմն ինչ... հարցրեց քոյրս հետաքրք-
րութեամբ:

— Եւ ոչ մի կարեւոր բան... պատասխանեցի
ես, անոնց նայելու նրա աչքերին:

— Ճիշտ չէ, որ նա այնպէս լաւիկը, դեղե-
ցիկն է...

— Ա՛հ, այդ ինձ համար բոլորովին միե-
նոյն է: Նա խնդրում է քեզ, որ դու գնաս այն-
տեղ:

— Իսկ դու չե՞ս գալ:

— Ո՛չ:

— Ինչո՞ւ, — հարցրեց Սօնիան նայելով աչ-
քերիս:

— Հանդիստ թող ինձ... պատասխանեցի ես
կոպտութեամբ: Ես չեմ գնայ, որովհետեւ ինձ
դուր չէ գալիս...

Իմ ձայնը պէտք է, որ շատ վճռական լինէր,
որովհետեւ քոյրս, անոնց օրէնք բան հարցնելու,
դուրս գնաց: Տեսնելով, որ նա համարեա թէ
վազում է, կանչեցի նրան պատուհանից:

— Սօնիա, խնդրում եմ, նրան ոչինչ մի
ասել... ասա, որ ես... որ դու իսկ քիչ ցաւում է:

— Նո՛ւ, նո՛ւ, մի վախենար: Ես քեզ չեմ
փառի:

— Յիշէր, Սօնիա, եթէ գոնէ մի քիչ սի-
րում ես ինձ:

Հատկանալի է, որ մենք համբուրւեցինք շատ
սրտազին:

Դժւար է այսօր վերանորոգել յիշողութեանս
մէջ այն բոլոր զգացմունքները, որոնք տանջում
էին ինձ Սօնիայի հեռանալուց յետոյ: Ինչպէս
Լօնիան համարձակւում էր այդպէս խօսել ինձ
հետ... Ճիշտ է, ուսուցիչները, մանաւանդ վերա-
տեսուչը, դէպի ինձ վերաբերում էին ընտանե-
բար, նո՛ւ — բայց նրանք հասակ առած մարդիկ
են: Ընկերներին մէջ առաջին (այժմ երկրորդ)
դասարանում, ես յարգանք էի վայելում: Եւ
հենց այստեղ էլ, գիւղում — բարեհաճեցէք լսել,
ինչպէս է հետս խօսում հայրս, ինչպէս խոնարհ-
ւելով բարեկեցին ինձ կալածական ծառայողնե-
րը, քանի անգամ գրադիրը ասաց ինձ. «Պարոն
Կազիմիր, գուցէ դուք կը բարեհաճէք ինձ մօտ
գալու և ծխամորճ ծխելու: Իսկ ես պատասխա-
նեցի. «Շնորհակալութիւն, պարոն, ես չեմ ու-
զում վարժել»: Իսկ նա. «Ինչպէս բախտաւոր էք,
պարոն, որ այդպիսի կամք ունէք ինքներդ ձեզ
վրայ իշխելու... այդ բանում դուք դասախարակ-
չուհուց էլ յետ չէք մնայ»...

Դէպի աւելի հասակաւորների վերաբերմամբ
ես նոյնպէս լուրջ էի: Հայր աւագ քահանան
ինքը ասաց հօրս. «Նայիր, պարոն Լեանիսկի,
թէ հասարակ մի սղայից դպրոցը ինչ է պատ-

բառատում. այս կազմին մի տարի առաջ չարաճճիք
և դատարկագլխի մէկն էր, իսկ այսօր նա լուրջ
և քաղաքագէտ մարդ է, ինչպէս Մետտերնիխը»:

Այդպիսի կարծիք ունեն իմ մասին մար-
դիկ... իսկ այստեղ, ինչ որ «այծուկի» մէկը,
որք, նոյնիսկ մի դատարան էլ չի տեսել, հա-
մարձակում է ասել ինձ, որ «Դուք, երիտասարդ
պարոնիկ, թւում է ինձ, որ ընդունակ էք այդ
բանը անելու...» Երիտասարդ պարոնիկ, պարո-
նիկ... կարծես թէ ինքը մի հասակ առած օրիորդ
է: Որովհետեւ նա ձանաչում է ինչ որ Ադիկի,
ուրեմի հպարտութեամբ դուրսը պիտի բարձր
պահի: Ո՛վ է Ադիկը. նա վերջացրել է երրորդ
դասարանը, իսկ ես մտնում եմ երկրորդը: Մեծ
տարբերութիւն: Եթէ նա աւանակ լինի, ես կը
հասնեմ նրան, և նոյնիսկ կանցնեմ էլ: Բացի
դրանից, դեռ այդ բաւական չէ, հրամայում էլ
է ինձ գնալ և Սօնիային կանչել, կարծես ես
ծառայ լինեմ: Տեսնենք, թէ երկրորդ անգամ ես
քեզ կը լսեմ: Ազնիւ խօսք եմ տալիս, որ եթէ
նա մի անգամ էլ նմանօրինակ բան ասի, այն
ժամանակ ուղղակի—կը դնեմ ձեռքերս գրպանս
և կը պատասխանեմ. «Խնդրեմ ձեզ չափողանց
թոյլ չտաք»: Կամ նոյնիսկ աւելի լաւ. «Յարգե-
լի Լօնիս, ես տեսնում եմ, որ դուք չէք սովո-
րել քաղաքավարութիւնը...» և կամ այսպէս.

«Յարգելի Լօնիս, եթէ դուք ցանկանում էք, որ
ես յարաբերութիւն ունենամ ձեզ հետ...»

Ես զգում էի, որ յարմար պատասխան չէի
կարողանում գտնել, իսկ այդ հանգամանքը ինձ
աւելի էր զայրացնում: Նոյնիսկ դէմքիս արտա-
յայտութիւնը նկատելի կերպով փոխւել էր, որով-
հետեւ մեր տնտեսուհին, պառաւ Վօյցեխովան*)
երկու անգամ մտաւ սենեակը, կասկածանքով
նայելով ինձ՝ վերջապէս ասաց.

— Օհ, տէր Աստուած, ինչու կազմին այս-
պէս վշտացած է... Արդեօք կազմին մի բան է
փչացրել, կամ գուցէ իր պարոն հօր հետ որեէ
անախորժ բան է ունեցել...

— Ոչինչ չկայ:

— Ես արդէն տեսնում եմ, որ այդպէս չէ:
դու ոչինչ չես թաղցնի ինձանից: Եթէ մի վատ
բան ես արել, դնա շուտով հօրդ մօտ և խոս-
տովանիք նրան:

— Ես ոչինչ չեմ արել: Միայն մի քիչ յոգ-
նել եմ:

— Այս բոլորիս ես քեզ մեղը ու հաց կը
տամ:

Նա դուրս գնաց, մի բոլորից յետոյ վերա-
դարձաւ մի մեծ կտոր հաց ձեռքին, որից նոյն-
իսկ կաթկաթում էր մեղրը:

*) Ալեքսեյ կէնը:

— Բայց ես չեմ ուտում, հանգիստ թողէք ինձ...

— Ինչո՞ւ չպիտի ուտէք: Վերցրո՞ւ շուտով, որովհետեւ մեզրը թափւում է մատերիս վրայ: Կուշտ կեր, և այն ժամանակ դու աւելի ուրախ կը դառնաս: Մարդ միշտ տխուր է լինում, երբ սոված է. բայց երբ նա մի քիչ կշտանում է, իսկոյն ամեն բան նրա գլխում պայծառանում է... Նո՛ւ, վերցրո՛ւ:

Ես պէտք է վերցնէի, վախենալով, որ նա չկաթեցնէ մեզրը մատերիս կամ համադգեստիս վրայ: Առանց մտածելու կերայ մեղրահացը և, իսկապէս որ, սիրտս քիչ աւելի թեթևացաւ: Ես մտածեցի, որ մի կերպ կը սարքեմ գործը Լօնիայի հետ, և որ ես լաւ կանեմ, եթէ խեղճ Վալիկին էլ հիւրասիրեմ, որովհետեւ, հաւանական է, մեզրը նա շատ սակաւ անգամ կերած կը լինի, և մէկ էլ—մի քիչ ես սիրում էի նրան:

Իմ պահանջի համեմատ, Վոյցեխովան տեսնելով, որ այդ դեղը այդպիսի լաւ ազդեցութիւն արեց ինձ վրայ, կտրեց ինձ համար հացի աւելի մի մեծ կտոր առանց ափսոսալու մեղրը: Զգուշութեամբ վերցրի հետս այդ պաշարը և դուրս եկայ տղային փնտրելու:

Նրան գտայ խոհանոցից ոչ հեռու: Նրա հետ խօսում էին, ծիծաղելով, երկու կալաժական

ծառայողներ, որոնք անտառից փայտ էին բերել:

— Եթէ մի անգամ էլ մայրդ քեզ ծեծի,—ասում էր նրանցից մէկը,—պանդխտութեան ճամբան բռնի ու գնա: Ասա, կը գնամ արդեօք...

— Բայց ես չգիտեմ թէ ի՞նչպէս,—պատասխանեց Վալիկը:

— Դի՛ր կօշիկներդ ձեռնափայտիդ վրայ և գնա անտառի յետեր: Այնտեղ աշխարհը շատ մեծ է:

— Բայց ես կօշիկներ չունեմ:

— Այն ժամանակ վերցրու միակ ձեռնափայտդ: Զեռնափայտով, նոյն իսկ առանց կօշիկի դու կը հասնես...

Տեսնելով ինձ տղան փախաւ կռատուկների ուղղութեամբ:

— Ի՞նչ էիք ասում նրան, հարցրի ես կալաժական ծառաներին:

— Ոչինչ, մենք ծաղրում էինք նրան, որ պէս յիմարի, ինչպէս ընդունւած է:

Զգալով, որ մեզրը արդէն սկսում է կեղտոտել մատերս, ես այլևս չուզեցի խօսել նրանց հետ, այլ գնացի դէպի Վալիկը: Նա կանգնած էր մի քանի անպէտք խոտերի մէջ և նայում էր ինձ:

— Վալիկ, կանչեցի ես,—ահա վերցրու հաց և մեղր:

Նա չշարժւեց տեղից:

— Նո՛ւ, եկ... և մի քանի քայլ արեցի:

Տղան սկսեց փախչել:

— Օ՛հ, ինչ յիմարն ես... Նո՛ւ, վերցրու հացը, ես դնում եմ, տե՛ս, քեզ համար, ահա, այստեղ...

Եւ զրի հացը քարի վրայ ու հեռացայ:

Բայց հենց որ ես թագնւեցի խոհանոցի անկիւնի յետեր, տղան մօտեցաւ քարին, սկսեց ուշադրութեամբ դիտել հացը և վերջապէս—կերաւ այն, ինչպէս ինձ թւաց, լաւ ակորժակով:

Մի ժամ յետոյ, գնալով ուղղակի դէպի անտառը, ես տեսայ, որ տղան արագութեամբ գալիս է իմ յետևից, որոշ յարածութեան վրայ: Ես կանգ առայ, նա էլ կանգնեց: Երբ դարձայ դէպի մեր տունը, նա ցատկեց մի կողմ և թագնւեց թփուտի մէջ: Բայց մի րոպէից յետոյ նա նորից վազում էր իմ յետևից:

Նոյն օրը ես երկրորդ անգամ նրան հաց տուի: Նա վերցրեց այն իմ ձեռքից, բայց դեռ երկչոտութեամբ, և իսկոյն փախաւ: Այնուամենայնիւ այդ ժամանակից սկսած, նա սկսեց գալ իմ յետևից, բայց միշտ էլ մի փոքր տարածութեան վրայ: Առաւօտանից նա ման էր գալիս մեր պատուհանի շուրջը, ինչպէս մի թռչնակ, որին հատիկներ է շող տալիս մի բարեկամա-

կան ձեռք: Երեկոյեան նա նստում էր մեր խոհանոցի մօտ և նայում էր մեր գրասենեակին: Երբ միայն կրակը հանգչում էր, նա գնում էր քնելու սաւանի վրայ, վառարանի յետեր, ուր ծղրտում էին նրա գլխի վերև ծղրիղները:

VI

Լօնիայի հետ ունեցածս հանդիպումից մի երկու օր յետոյ, ակամայից գիշերով Սօնիային, նրա հետ գնացի պարտէզ:

— Գիտցիր, — հաւատացնում էր ինձ քոյրս, — որ Լօնիան հետաքրքրւում է քեզանով: Շարունակ նա քո մասին է խօսում. նա բարեկանում է, որ այն ժամանակ դու չվերագործար և ամեն անգամ էլ հարցնում է, թէ դու Երբ կը գաս:

Ուրեմն զարմանալի չէ, որ ես գիշեցի, ևս առաւել, որ իմ մէջ ևս մի բան ձգտում էր դէպի Լօնիան: Ինձ թւում էր, որ միայն այն ժամանակ կը վերջանայ Յովսէփի մահւան պատճառած կարօտը, երբ սկսեմ զբօսնել Լօնիայի հետ թևոնցուկ, և մի կերպ, լուրջ կերպով վիճաբանեմ նրա հետ: Բայց ինչի՞ մասին, այդ ես մինչև այսօր էլ չգիտեմ: Ես միայն գտնում էի, որ կամենում եմ խօսել գեղեցիկ, խօսել շատ, և ունենալ միայն, որպէս լսող ինձ, Լօնիային:

Ամեն անգամ երբ միտս էր ընկնում մեր երկուսիս զբօսանքների մասին, մի բան կարծես նւագում էր կրծքիս մէջ որպէս տաւիղ, պաշար-դում էր մի բան, ինչպէս արեւը ցօղի կաթիլներէ մէջ։ Բայց իրականութիւնը միշտ էլ համապատասխան չէ երազներին։ Նւ երբ քրոջս հետ միասին գնալիս ես կրկին պատահեցի Լօնիային, դիմեցի նրան ցանկանալով սկսել այն իրէալական զրոյցները։

— Դուք, օրիորդ, հաճոյքով էք ձկներ որսում։

Այդ իսկ րոպէին աղջիկները բռնեցին իրար ձեռներէց, սկսեցին փոփալ, վազել դէպի ծառուղին, ու խելագարի պէս ծիծաղել։ Ես յանկարծակի եկայ, պատեցնելով մատերիս մէջ կարթը, որը շինելու ժամանակ քիչ էր մնում մոխրագոյն ձին աքացի տար ինձ, որովհետեւ մի մազ պոկեցի նրա պոչից։

Ես արդէն ուղում էի հեռանալ վիրաւորւած, երբ աղջիկները վերադարձան, իսկ Սօնիան ասաց։

— Լօնիան խնդրում է, որ դուք երկուսդ անւանէք իրար փոխադարձաբար ձեր խելական անուններով։

Ես ուներանս արի, լռեցի այդ դժուար կացութեան պատճառով, նոքա կրկին սկսեցին ծի-

ծաղել և վազեցին ուղիղ դէպի ձկների լճակը։

— Դիտէ՛ք արդեօք, երիտասարդ պարոնիկ... — սկսեց Լօնիան, բայց իսկոյն ուղղեց ինքն իրեն։

Դիտես, Սօնիա, որ մայրիկս վճռականապէս թոյլ չի տալիս մեզ լողալ մակոյկով։ Ես ասացի, որ եղբայրդ մեզ ման կածի, բայց մայրիկը...

Նա փափաց Լօնիայի տկանջին մի երկար նախադասութիւն. բայց ես իսկոյն հասկացայ, թէ ինչ բանի է նա վերաբերում։ Հաւանալան ստեղծում է, որ գուցէ ես խեղդեմ աղջիկներին, ես, որ այնպէս յաւ լողորդ եմ և երկրորդ պատարանի աշակերտ...

Ես ամաչեցի։ Այդ բանը նկատեց Լօնիան և ասաց յանկարծ։

Բարի եղէք, երիտասարդ պարոնիկ...

Նորից նա ինքն իրեն ուղղեց։

— Խնդրիր Սօնիա, եղբօրդ, որ նա մեզ համար ջրաշուշաններ պոկի։ Նոքա այնպէս գեղեցիկ են, իսկ ես երբէք նրանցից ձեռքիս չեմ ունեցել։

Համարձակութիւնս ոգևորեց ինձ։ Գոնէ այժմ ես ցոյց կը տամ, թէ ինչ կարող եմ անել։

Լճակում շատ շուշաններ կային, բայց ոչ ամբողջ մօտորդ, առ մի քիչ հեռու։ Ես մի ձի-

պոտ կտրեցի և բարձրացայ օրօրւող մակոյկի վրայ:

Շուշանները կարծես թէ առաձգական ցողուններ ունեն: Կաշելով փայտէ ձողին՝ ն՝քա մօտենում էին, բայց կրկին բաց ընկնում ու հեռու լողում: Ես կտրեցի աւելի երկար փայտ, որը ծայրում մի տեսակ կարթի ձև բան ունէր: Այս անգամ ես աւելի լաւ յաջողութիւն ունեցայ: Ամուր բռնած շուշանը, ահա դէպի ինձ էր լողում... բոլորովին մօտիկ... Ես երկարացնում եմ ձախ ձեռքս, բայց դեռ չափազանց հեռու է: Չորում եմ մակոյկի ծայրին, կռանում եմ դուրս և ծաղիկն արդէն բռնելու վրայ էի, երբ յանկարծ ընկնում եմ ջրի մէջ ամբողջ երկարութեամբս, փայտը դուրս է սողում ձեռքիցս և շուշանը նորից հեռանում է ինձնից:

Օրիորդիկները բղաւում են յանկարծ... Ես կանչում եմ՝ ոչինչ չէ պատահել, ոչինչ չէ պատահել, այստեղ խոր չէ... Գլխարկիցս դուրս եմ թափում ջուրը, դնում եմ գլխիս, և մինչև ազդրներս լճակի յատակով ջրի մէջ, մինչև ծնկներս էլ ցեխի մէջ քայլելով, ես պոկեցի մի շուշան, յետոյ երկրորդը, երրորդը չորրորդը...

— Կապիա, ի սէր Աստծոյ, վերադարձիր... կանչում է լալով քոյրս:

Իսկ ես նրանց չեմ լսում: Ես պոկում եմ

հինգերորդ, վեցերորդ, մինչև տասներորդ շուշանը և յետոյ էլ տերևները:

Դուրս եկայ լճակից թրջւած, ոտերից մինչև գլուխս և ազտուած ցեխով մինչև ծնկներես վերևը և թեքիս վրայ: Ափի մօտ Լօնիան չէ ուղում ընդունել ծաղիկները, իսկ նրանց երկուսի յետևը թափնում է, վախից դեղնած— Վալիկը:

Ես տեսնում եմ, որ Լօնիան նոյնպէս աչքերում արցունքներ ունի, բայց յանկարծ նա սկսում է ծիծաղել:

— Նայիր, Սօնիա, ինչի է նա նմանում...

— Աստուծ իմ, ինչ պիտի ասէ հայրիկը... կանչում է Սօնիան: Կազիա ջան, գոնէ երեսդ լաւ, որովհետեւ դու բոլորովին ցեխոտած ես:

Ակամայից ես բռնում եմ քիթս ցեխոտած ձեռքովս: Լօնիան ծիծաղից նոյն իսկ նստում է խոտերի վրայ: Սօնիան նոյնպէս ծիծաղում է աչքերը սրբելով: Նոյն իսկ Վալիկը բռնում է բերանը և կենդանու նման ձայներ արձակում:

Այժմ ես միայն Վալիկին նկատում աղջկերբը:

— Այսինչ է, — հարցնում է Սօնիան, — ճրտեղից լոյս ընկաւ նա այստեղ:

— Նա այստեղ եկաւ եղբորդ հետ միա-

սին,— պատասխանեց Լօնիան:— Ես տեսայ նրան,
ինչպէս նա անցնում էր թփերի արանքով:

— Աստուած իմ, ինչպիսի գլխաւոր ունի...
նա քեզնից ինչ է ուզում, հազիրա... — հարցնում
է քոյրս:

— Նա ինձ հետևում է արդէն մի քանի
օրեց ի վեր:

— Ահա թէ ինչ, ուրեմն հազիրան նրա հետ
էր խաղում, երբ նա խուսափում էր մեզնից... —
ասաց ծաղրանքով Լօնիան:— Նայիր, Սօնիա, ին-
չի՞ նման են նրանք երկուսն էլ, — մէկը բոլորո-
վին թրջւած է իսկ միւսը՝ անլւայ... Օհ, ես
ծիծաղելուց կը պայթեմ...

Այս համեմատութիւնը Վալիկի հետ ինձ
բոլորովին դուր չեկաւ:

— Նո՛ւ, հազիրա ջան, լացւի՛ր և իսկոյն գնա
տուն հագուստներդ փոխելու, իսկ մենք առ-
այժմ կը գնանք զրուցարանը, — ասաց Սօնիան
բարձրացնելով Լօնիային, որը չափազանց ուրա-
խութիւնից քիչ էր մնում ջղերի կծկում ստա-
նար:

Նոքա հեռացան: Մնացինք ես, Վալիկը և
խոտիկի վրայ շուշանի փունջը, որը ոչ ոք չը-
բարձրացրեց:— Այդպիսի վարձատրութիւն ու-
րեմն իմ զոհաբերութեան համար, — մտածեցի ես
զսուտութեամբ, որպէսզի մոռնայի օտարման բո-
ր-

նիս մէջ ցեխի մի կտոր: Ես վերցրի գլխաւոր:
Սոսկալի է. ինչ է դառել նա... Նա նմանում
էր ցնցոտիի, իսկ ծածկոցի մի կողմը բոլորո-
վին պոկ էր եկել: Համազգեստիցս, ժիլետիցս և
շապկիցս ջուրը հոսում էր հեղեղի նման: Կօ-
շիկներս այնպէս լեցւել էր ջրով, որ նոյն իսկ
շարժւելիս չփչփոցի ձայն էր գալիս:

Ես այնպէս եմ զգում, կարծես մարմնիս
վրայի քաթանը մահուդի է փոխւել, մահուդը
կաշի, իսկ կաշին էլ՝ փայտի: Իսկ այնտեղ,
զրուցարանի ուղղութեամբ, լսում եմ տակաւին
Լօնիայի ծիծաղը, որը պատմում է ինձ հետ
պատահած արկածը դաստիարակչուհուն:

Մի րոպէից յետոյ նոքա անշուշտ կը գան
այստեղ: Սկսում եմ լացւել. բայց, դեռ չը-
վերջացրած այդ գործողութիւնը, ես փախչում
եմ, որովհետեւ նրանք արդէն գալիս են... Արդէն
ծառուղիում ես տեսնում եմ նրանց հագուստ-
ները և լսում եմ դաստիարակչուհու ծաղրը: Նո-
քա կտրեցին դէպի տուն տանող իմ ճանապար-
հը, այդ պատճառով ես փոխում եմ ճանապարհ
դէպի ցանկապատի կողմը:

— Ռբտեղ է նա, — հարցնում է ճղճալով
դաստիարակչուհին:

— Ահա այնտեղ, այնտեղ... նրանք երկուսն
էլ մոռնւում են, — պատասխանում է Լօնիան:

Այժմ եմ միայն ես նկատում, որ Վալիկը քայլ առ քայլ վազում է իմ յետևից: Հասնում եմ ցանկապատին, նա նոյնպէս: Մազկցում եմ փայտի ձողի վրայ, նա էս: Եւ երբ երկուսով, երեսներս իրար դարձրած, նստած ենք ցանկապատի վրայ, ինչպէս ձիու վրայ, փոքրիկ ծառերի խմբի մէջ երևում են Լօնիան, Սօնիան և դաստիարակչուհին:

— Ահ, անա կրկին այս բարեկամը,—բղաւում է Լօնիան ծիծաղելով:

Ես ցանկապատից ցատկում եմ ներքև և վազում եմ դաշտով ուղիղ դէպի մեր գրասենեակը. իսկ Վալիկը միշտ էլ ընկերակցում է ինձ: Ըստ երևոյթին, այս փախչորսը նրան զւարճացնում է, որովհետև նա բանում է բերանը և կենդանու նման ձայներ է հանում, որը դոհունակութեան նշան է նրա կողմից:

Ես կանգ առայ,—բարկութիւնիցս կատաղած:

— Սիրելիս, ինչ ես ուզում ինձնից... ինչո՞ւ ես անդադար ինձ հետևում,—ասացի ես տղային:

Վալիկը շարեց:

— Հեռացիր ինձնից, հեռացիր...—ասացի ես սեղմելով բռունցքներս:—Դու ինձ ամաչեցրիր, բոլորը ծիծաղում են վրաս... Եթէ մի ան-

գամ էլ ճանապարհս կտրես, ես քեզ կը ծեծեմ...

Այս ասելով ես հեռացայ, իսկ տղան մնաց: Երբ մի քանի տասնեակ քայլ հեռացայ, դարձնելով գլուխս՝ տեսայ նրան նոյն տեղում: Նա նայում էր ինձ և բարձր հեկեկում:

Վաղեցի մեր խոհանոցը կատարեալ վամպիրի նման. որտեղով որ քայլում էի, այնտեղ մնում էր ջրի մի շերտ: Ինձ տեսնելով վախեցած հաւերը կշկշալով և տարածելով թևերը, նետուեցին դէպի պատուհանները, ծառայող աղջիկները սկսեցին ծիծաղել, իսկ Վոյցեխովան ձեռքերը իրար դարնեց:

— «Բանն մարմնացաւ...») ինչ է պատահել քեզ... բացականչեց պառուր:

— Միթէ չէք տեսնում... ընկել եմ ձկների լճակը, անա բոլորը... բարի եղէք, Վոյցեխովա, տալու ինձ քաթանէ հագուստ, կօշիկներ, շապիկ... միայն շուտով:

— Իմ տխրութեան մշտական պատճառը միշտ էլ այս կնգիան պէտք է լինի,—բացականչեց Վոյցեխովան: Բաճկոնակի կոճակները երևի դեռ կարած չեն... Կատարինէ, գտիր շուտով կօշիկները:

Նա սկսում է համազգեստիս կոճակները

*) Աւտարանից մի կտոր, որը դրած է ածոււմ լիներէն մեծ զարմանք և շարունակ արտայայտելու համար:

արձակել և հանել մի ուրիշ աղջկայ օգնութեամբ: Այդ նրանց յաջողեց. բայց կօշիկներս հանելը աւելի դժուար էր, նրանք նոյնիսկ չէին շարժուում: Վերջապէս նրանք օգնութեան կանչեցին ձիապանին: Ես ստիպւած էի պառկել փայտէ մահճակալի վրայ, Վոյցեխովան երկու աղախինների հետ բռնել էին թեւերիցս, իսկ ձիապանը քաշում էր կօշիկներս: Ես մտածում էի, որ նա ոտս պիտի դուրս գցի: Բայց մի կէս ժամից յետոյ, ես տիկնիկի նման մաքրւած, շրթերս փոխած անընդամ էի: Եկաւ Սօնիան և իմ քանդակը, որ կոչուեալ էր «Սօնիան» կոչուեալ ներք կարեց, Վոյցեխովան թրջած հագուստն արիցս մզեց շուրջ, տարաւ մանսարդը (առաստաղի տակի սենեակը), և խոստացաւ դէպքի մասին կատարեալ լուծութիւն պահպանել:

Այնուամենայնիւ հայրս, վերադառնալով տուն, տեղեկացաւ բոլորի մասին: Նա ծաղրանքով նայեց ինձ, օրօրեց գլուխը և ասաց.

— Օհ, դու աւանակ, աւանակ... Ուրեմն զնա Լօնիայի մօտ, որ նա քեզ համար նոր անդրափարզիկ տուն է:

Շուտով երեւոյց պարոն օդեգործը: Սա ևս լաւ դիտեց ինձ, ծիծաղեց, բայց յետոյ լսեցի, ինչպէս նա ասում էր հօրս իր առանձնասենեակում.

— Կայտառ երեխայ է. աղջկերանց յետեւից մինչև կրակն էլ կը գնայ... Ծիշտ մեզ նրման, երբ մենք երիտասարդ էինք, պարոն Լեւնիսկի:

Ես հասկացայ, որ կալւածում ապրող բոլոր մարդիկ գիտէին իմ դէպի Լօնիան ունեցած սիրալիութեան մասին, և ես ամաչում էի:

Երեկոյեան դէմին եկաւ մեր կալւածատիրուհին, Լօնիան և դաստիարակչուհին, և իւրաքանչիւրը նրանցից, այ ձեզ հրաշք, իրենց շրջագրեստի վրայ... մի-մի շրջաշուրջն ունէին: Ես ուզում էի թագնակ գետնի տակ, փախչել, բայց կանչեցին ինձ, և ես կանգնեցի դէմ առ դէմ նրանց առաջ:

Ես նկատեցի, որ դաստիարակչուհին շատ բարեացակամ կերպով է նայում վրաս: Իսկ կուսուհին փաղաքշանքով շոյեց կարմիր դէմքս և մի քանի կոնֆետներ տուց ինձ:

— Տղաս, ասաց նա, շատ գեղեցիկ է, որ դու այդչափ քաղաքավարի ես, բայց ես քեզ խնդրում եմ, օրիորդներին երբէք մակոյկով ման չածես, լաւ...

Ես համբուրեցի նրա ձեռքը ինչ որ բան շնորհակալ:

— Բայց ինքդ էլ մի լողայ: Խոստանում ես ինձ:

— Չեմ լողայ:

Յետոյ նա դարձաւ դէպի դաստիարակչուհին և նրա հետ, ֆրանսերէն լեզուով, ինչ որ բան խօսեց: Մի քանի անգամ ես լսեցի կրկնւող «hero» բառը: Տարաբախտաբար այդ բառը լսեց նաև հայրս և ասաց.

— Օ, դուք իրաւացի էք, տիկին կոմսուհի: Հերօդ, իսկական Հերօդ...

Կանայք ժպտացին, իսկ նրանց հեռանալուց յետոյ Սօնիան աշխատում էր բացատրել հօրս որ «hero» գրւումէ «heros», և ֆրանսերէն նըշանակում է ոչ թէ հերօդ, այլ «հերոս»:

— Հերոս, — կրկնեց հայրս: Նա այնպիսի հերոս է, որ թրջեց իր համազգեստը և պատուտեց անդրաժարդիկը, և ես սախլած եմ Շուլիմին վճարել մօտ քսան լեհական ֆլորէն: Պրօդը տանէ այն հերոսութիւնը, որի համար ուրիշները պիտի վճարեն:

Հօրս այդ պրոգայեիկ կարծիքները ինձ շատ վշտացրին: Այնուամենայնիւ ես շնորհակալ եղայ Աստծուց, որ նոքա հետեանք չունեցան:

Այդ ժամանակից սկսած ես աւսնում էի Լօնիային ոչ միայն պարտիզում, այլ նաև պալատում: Մի քանի անգամ այնտեղ ես ճաշեցի, մի բան, որ ինձ շատ դժւար կացութեան մէջ էր ձգում, և զրեթէ ամեն օր նախընթրիք էի

սնում. այդ ժամանակ մեզ տալիս էին սուրճ կամ ելագ, և կամ մոռ՝ շաքարով և թարմ կրեմով:

Ես յաճախ խօսակցում էի աւելի հասակաւոր տիկիներին հետ: Կոմսուհին հիանում էր իմ շատ կարգացած լինելուս վրայ, որի համար ես պարտական եմ կուզիկի զրքերին. իսկ դաստիարակչուհին, օրիորդ Կլեմենտինան, բոլորովին սքանչացած էր ինձնով. ինչ վերաբերում է վերջինիս համակրանքին, ես պարտական էի ոչ այնչափ իմ պատրաստականութեան, որչափ կալածական գրագրի մասին ունեցած մեր զրոյցներին, որի մասին ես գիտէի, թէ որտեղ է նա հսկում գործերի վրայ և թէ նա ինչ է աւում օրիորդ Կլեմենտինայի մասին: Վերջապէս այս կրթւած անձնաւորութիւնը վստահանում էր ինձ ասելու, որ ինքը բոլորովին մտադրութիւն չունի ամուսնանալու կալածական գրագրի հետ, քայց որ ինքը միայն կը ցանկանար բարձրացնել նրան բարոյապէս: Նա յայտարարեց ինձ, որ իր կարծիքով, Կանանց դերը մեր կեանքում տղամարդկանց բարոյապէս բարձրացնելու մէջն է կայսնում, և որ ես ևս, երբ աւելի կը հասունանամ, պէտք է իմ կեանքում պատահեմ այնպիսի մի կնոջ, որը ինձ կը բարձրացնի:

Այս դասերը շատ էին ինձ դուր գալիս:

Միշտ էլ մեծ եռանդով էի անդեկութիւններ հասցնում օրիորդ Կլեմենտինային գրագրի մասին, իսկ նրան էլ՝ օրիորդ Կլեմենտինայի մասին, որի համար ես երկուսի էլ բարեազակամութիւնը ձեռք բերի:

Որչափ ես այսօր յիշում եմ, պալատում մի առանձին տեսակի կեանք կար: Կոմսուհու մօտ, իւրաքանչիւր երեք կամ չորս օրը մէկ, գալիս էր իր նշանածը, իսկ օրիորդ Կլեմենտինան ամեն օր մի քանի անգամ այցելում էր պարտիզի այն մասերը, որտեղից նա կարող էր տեսնել գրագրին, և կամ գոնէ, ինչպէս ինքն էր ասում, լսել նրա ձայնի հնչիւնները, հաւանականաբար այն ժամանակ, երբ նա հայտնում էր կալածական ծառաներին: Սպասուհին էլ, իր կողմից, արտասւում էր նստած կամ այս, կամ այն պատուհանի առջև միևնույն գրագրի պատճառով, իսկ Ֆաջած ծառայող օրիորդները՝ նմանելով իրենց տէրերին, բաժանում էին իրենց զգացմունքները լակէի, բուֆետում ծառայող երիտասարդի, խոհարարի, խոհարարի օգնականի և կառապանի հետ: Նոյն իսկ պառաւ Սալօմէայի սիրտն էլ ազատ չէր: Նրա մէջ իշխում էին հնդկահաւերը, սագերը, բադերը, աքլորներն ու որձատները, ինչպէս նաև նրանց զանազանափետուր և տարբեր ձևի ընկերուհի-

ները, որոնց ընկերութեան մէջ էր անցկացնում տնտեսուհին իր ամբողջ օրը:

Հասկանալի է, որ այսպիսի մի զբաղած հասարակութեան մէջ ժամանակը մեզ՝ երեխաներիս համար անցնում էր շատ ազատ: Մենք խաղում էինք առաւօտից մինչև երեկոյ, և միայն այն ժամանակ էինք տեսնում աւելի հասակաւոր մարդկանց, երբ կանչում էին մեզ ճաշելու, նախընթերցելու և կամ գիշերային հանգիստը վայելելու:

Շնորհիւ այս տրամադրութեան՝ իմ յարաբերութիւնները Լօնիայի հետ տեղի էին ունենում բաւական արտասովոր կերպով: Նա ինձ մի քանի օրւայ ընթացքում «կապիա» էր անւանում, յետոյ՝ «դու» — ընդունում էր իմ ծառայութիւնները, նոյնիսկ հայտնում էր ինձ, իսկ ես — միշտ անւանում էի «տիկին» *) կամ օրիորդ Սօֆիա. աւելի սակաւ էի խօսում, քայքայ աւելի յաճախ լսում: Երբեմնակի արթնանում էր իմ մէջ մարդ արարածի հպարտութիւնը, այն մարդու, որը մի տարուց յետոյ կարող է մտնել երրորդ դասարան: Այն ժամանակ ես անիծում էի այն բոլէն, երբ առաջին անգամ հնազանդացի Լօնիային, երբ նրա հրամանով գնացի քրոջս կանչելու: Ինքս ինձ ասում էի.

*) Լեհացի օրիորդներին էլ, երբ նրա անունը չէն տալիս, տիկին անունով են դիմում:

— Ի՞նչ է նա մտածում. գուցէ այն, որ ես նրա մօտ ծառայութեան մէջ եմ, ինչպէս հայրս նրա մօր մօտ...

Այս եղանակով ես ինքս ինձ ըմբոստացնում էի և վճռում, որ այս այսպէս չպիտի մնայ և պիտի փոխւի: Բայց հենց որ տեսնում էի Լօնիային, կորցնում էի իմ ամբողջ համարձակութիւնը, և եթէ նոյն իսկ ինձ յաջողում էր այդ համարձակութիւնից մի մասնիկ պահել իմ մէջ, այն ժամանակ Լօնիան, իր հրամանները տալիս էր այնպիսի մի անհամբեր խնդրի ձևով, այնպէս էր նա խփում գեանին իր փոքրիկ ուտով, որ ես ստիպւած էի անել ամեն ինչ: Եւ երբ մի անգամ բռնելով մի ճնճղուկ ես չաւի այն նրան, իսկոյն, նա բացականչեց.

— Եթէ դու չես ուզում ինձ ապա ճնճղուկը, լաւ... ես կարիք չունիմ նրան...

Նա այնպէս վերաւորւած և այնպէս բարկացած էր, որ ես սկսեցի երգել ու խնդրել նրան, որ վերցնի ճնճղուկը: Բայց նա յամառութեամբ մերժում էր՝ ոչ, ոչ... Հազիւ ինձ յաջողեց նրա ներողամտութիւնը հայցել, ի հարկէ քրոջս օգնութեամբ. չնայելով այդ բանին, մի քանի օր շարունակ ես ստիպւած էի տրտունջներ լսել.

— Երբեք կեանքիս մէջ ես ընդունակ չեմ

լինի քեզ՝ նմանօրինակ մի անախորժութիւն պատճառել: Այժմ ես գիտեմ, թէ դու ինչպէս յամառն ես: Առաջին օրը դու ջուրը ցատկեցիր ինձ համար շուշաններ պոկելու, իսկ արդէն երեկ՝ դու նոյնիսկ թոյլ չէիր տալիս մի քիչ խաղալու թռչնակի հետ: Ես արդէն գիտեմ բոլորը: Օհ, ոչ մի տղայ իմ վերաբերմամբ այդպիսի բան չէր անի...

Եւ երբ, բոլոր հնարաւոր բացատրութիւններից յետոյ ես խնդրեցի նրան վերջապէս, որ գոնէ չբարկանայ, նա պատասխանեց.

— Միթէ ես բարկանում եմ... Դու շատ լաւ գիտես, որ ես քեզ վրայ չեմ բարկանում: Միայն ինձ համար անախորժ է այդ. Բայց թէ ինչպէս ինձ համար անախորժ էր, այդ ոչ ոք չէ կարող երևակայել... Թող ինքը Սօնիան ասէ քեզ, թէ ինչպէս անախորժ էր ինձ համար:

Այն ժամանակ Սօնիան, հանդիսաւոր դէմքով, բացատրում էր ինձ, որ Լօնիայի համար շատ, շատ անախորժ էր:

— Աւելի լաւ է թող Լօնիան ինքը ասէ քեզ, ինչպէս անախորժ էր նրա համար,— վերջացրեց իմ սիրելի քոյրիկը:

Եւ այսպէս ուղարկւելով մէկից դէպի միւսը՝ աւելի ճշգրիտ տեղեկութիւններ ստանալու համար այդ անախորժութեան աստիճանի մասին,

ես բոլորովին կորցրի իմ մտածելու ընդունակութիւնս:

Ես դարձել էի մի մեքենայ, որի հետ օրերդները անում էին այն ամենը, ինչ իրենց էր դուր գալիս, որովհետև ինքնուրոյնութեան ամենափոքրիկ նշանն անգամ իմ կողմից կամ լօնիային և կամ Սօնիային պատճառում էր անախորժութիւն, որը միշտ այն երկու օրիորդները միասին էին զգում:

Եթէ խեղճ Յովսէփը ելնէր գերեզմանից, չէր ճանաչի ինձ այն հեզ, հնազանդ և երկչոտ երիտասարդի դրութեան մէջ, որը միշտ էլ մի բան բերում, մի բան փնտրում, մի բան չէր հասկանում և ամեն բոլոր էլ յանդիմանութիւններ էր լսում: Ախ, եթէ այս տեսնէին իմ ընկերները...

VII

Մի օր օրիորդ Կլեմենտինան սովորականից աւելի զբաղւած էր. որովհետև կալածական դրագիրը ինչ որ հսկողութիւն ունէր գոմում, մի քանի տասնեակ քայլ հեռու նրա սիրելի զրուցարանից, օգտագործելով այդ, մենք երեքով դուրս պրծանք և գնացինք պարտիզի յետեր դէպի այն թփերը, որոնց վրայ անազին քանակութեամբ մոշի հատիկներ կային:

Անշափ շատ մոշ կար: Ամեն մի քայլափոխում պատահում էին մոշի թփեր, իսկ նրանցից իւրաքանչիւրի վրայ սկին էին տալիս սալորի պէս խոշոր հատիկները: Սկզբում մենք հաւաքում էինք բոլորս միասին, փոխանակելով իրար մէջ զարմանքի և գոհունակութեան բացականչութիւններ: Շուտով սակայն մենք լռեցինք և ցրուեցինք, իւրաքանչիւրս զանազան կողմեր: Ես չգիտեմ, թէ ինչ էին անում աղջիկները, բայց մտնելով ամենախիտ թփերի խորքերը, բոլորովին մոռացել էի դրսի աշխարհի մասին: Ինչպիսի՞ մոշեր էին... Այսօր այդպիսի արքայախնձորներ նոյնիսկ գոյութիւն չունին:

Երկար կանգնած մնալուց յոգնած, ես նրստեցի. նստելուց էլ յոգնելով, ես պառկեցի թփերի վրայ, ինչպէս զսպանակաւոր բազկաթոռի վրայ: Այստեղ այնպէս տանք, այնպէս փափուկ ու ամեն բան այնպէս ազատ էր, որ ես աւամայից սկսեցի մտածել, որ ճիշտ այնպէս պիտի լինէր Ադամի դրախտում: Աստուծ իմ, Աստուծ իմ, ինչու ես Ադամը չէի: Մինչև այսօր այն անթծեալ ծառի վրայ խնձորներ կը բոսէին, որով հետև նրանց պոկելու համար, ես մինչև անգամ չէի ցանկանայ ձեռքս գլխիցս էլ վերև բարձրացնել...

Ինչպէս օձը շերտ արևի տակ, տարածւե-

լով ճկուն թփերի վրայ՝ զգում էի աննկարագրելի երջանկութիւն, մանաւանդ այն պատճառով, որ ես կարող էի չմտածել բոլորովին: Երբեմն շուռ էի դալիս մէջքիս վրայ պահելով գլուխս աւելի ցած, քան ամբողջ մարմինս:

Քամուց շարժւող տերեւները շոյում էին իմ երեսը. ես նայում էի վերեւ, հսկայական երկընթին, և մի անչափ բաւականութեամբ պատկերացնում էի ինձ, որ ես — բոլորովին գոյութիւն չունիմ: Լօնիան, Սօնիան, պարտէզը, ճաշը, վերջապէս զպրօցը և պարոն աեսուշը, բոլորը, բոլորը ինձ երազ էին թւում, որոնք մի ժամանակ եղել են, բայց արդէն անցել են հարիւր տարի, գուցէ և հազար տարի սրանից առաջ: Խեղճ Յովսէփը հուանական է երկնքում միշտ էլ այսպիսի մոմենտներ է ապրում: Ինչպէս նա բախտաւոր է...

Վերջում ես նոյնիսկ կորցրի մոշ ուտելու ցանկութիւնս: Ես զգում էի, ինչպէս թփերը անուշ բարձրացնում էին ինձ: Տեսնում էի երկնային կապոյտի վրայ դանդաղօրէն սահող ամեն մի ամպիկ, լսում էի ամենափոքրիկ տերեւիկի սլալոցն անդամ, բայց ինքս ոչինչ չէի մտածում:

Յանկարծ մի բան ինձ ցնցեց: Ես վեր ցատկեցի, չհասկանալով, թէ ինչ է պատահել:

Մի վայրկեան լուծիւն տիրեց, ինչպէս

առաջ, բայց նոյն բոպէին ես լսեցի Լօնիայի աղաղակի ձայնը.

— Սօնիա... Օրիորդ Կլեմենտինա, օգնութիւն...

Լօնիայի «օգնութիւն» բղաւոցի մէջ, ինչ որ սարսափելի բան կար:

Մաքրվա անցաւ, որ կարող է իժ-օձ լինել: Վայրի սալորենու թուփը բռնել էր հագուստիցս, փաթաթել էր ոտներիս, կամթում, հրում էր ինձ. ոչ... Նա կուռւմ, պայքարում էր ինձ հետ, ինչպէս մի կենդանի հրէշ, իսկ Լօնիան բղաւում էր «օգնութիւն»... Ասուած, Ասուած իմ... Ես հասկանում էի միայն մի բան, պարզ, ինչպէս արեւը, որ պէտք է օգնութեան հասնեմ, կամ ինքս կորչեմ:

Յոգնած, ճանկոտած, և ամենից շատ — սարսափահար եղած, ես ինձ մի կերպ ձգեցի այն տեղը, որտեղից լսում էի Լօնիայի լացի ձայնը:

— Լօնիա... ինչ է պատահել քեզ, — կանչեցի ես նրան, առաջին անգամ իր անունով:

— Պիծակ... պիծակ...

— Պիծակ... կրկնեցի ես ցատկելով դէպի նա, — նա կծեց քեզ...

— Դեռ ոչ, բայց...

— Բայց ինչ...

— Նա սողում է իմ վրայով...

— Ո՞րտեղ է...

Նրա աչքերից հոսում էին արցունքները: Նա շատ էր ամաչում, բայց սարսափը գերակշռում էր:

— Նա մտաւ գուլպայիս մէջ... Օ՛հ, Աստուած իմ... Աստուած իմ... Սօնիա...

Ես չոքեցի նրա կողքին, բայց դեռ չէի համարձակւում որոնել պիծակը:

— Ուրեմն վերցրու և շարտիր նրան, — ասացի ես:

— Բայց ես վախենում եմ: Օ՛հ, Աստուած իմ...

Նա զոգում էր ինչպէս տենդի մէջ: Ես հասայ համարձակութեանս գագաթնակէտին:

— Ո՞րտեղ է նա:

— Այժմ նա սողում է ծնկներին վրայ:

— Նա ոչ այստեղ է և ոչ այնտեղ:

— Այժմ նա աւելի բարձր է: Ա՛հ, Սօնիա...

Սօնիա...

— Բայց նա այստեղ էլ չկայ...

Լօնիան ծածկեց աչքերը ձեռներով:

— Նա երևի թաղնւել է շրջագգեստիս մէջ... — ասաց նա աւելի սրտամորմոք լացով:

— Ահա նա... բացականչեցի ես: — Սա ճանճ է...

— Ո՛ւր է... ճանճ է... հարցրեց Լօնիան: Իսկապէս, ճանճ է: Օ՛հ, ինչպէս նա մեծ է... Իսկ ես համոզւած էի, որ նա, պիծակ է: Մտա-

ծում էի, որ ես պիտի մեռնեմ... Աստուած իմ, ինչ յիմարն եմ ես:

Նա որբեց աչքերը և անմիջապէս սկսեց ծիծաղել:

— Սպանե՛լ նրան, թէ ազատութիւն տալ, — հարցրի ես Լօնիային, ցոյց տալով նրան դժբախտ միջատին:

— Ինչպէս կուգես, — պատասխանեց նա արդէն բոլորովին հանգիստ:

Ես ուզում էի սպանել ճանճին, բայց ամստացի նրան: Եւ, որովհետեւ նրա թևիկները, ինչպէս և հենց ինքը, ճմլւել էին բաւականին, այդ պատճառով զգուշութեամբ դրի նրան տերևի վրայ:

Լօնիան նայում էր ինձ մի առանձին ուշադրութեամբ:

— Քեզ հետ այդ ի՞նչ է պատահում... յանկարծ հարցրեց նա:

— Ոչինչ, — պատասխանեցի ես աշխատելով ծիծաղել:

Ես զգացի, որ յանկարծ ուժերս թողնում են ինձ: Սիրտս բարախում էր, ինչպէս զանգակ. աչքերս մթնեցին, ցուրտ քրտինքը պատեց ամբողջ մարմինս, և ընկնելով ծնկներին վրայ՝ օրօրւում էի:

— Ի՞նչ պատահեց քեզ, Կազիա...

— Ոչինչ... միայն ես մտածում էի, որ մի գործախառնութիւն պատահեց քեզ...

Եթէ Լօնիան ինձ չըռնէր և ու չյենէր գլուխըս իր ծնկներին, ես քիթս պիտի ջարդէի գետնի վրայ:

Մի տաք ալիք հարւածեց իմ գլուխս, ականջներիս մէջ ինչ որ խշխշոց լսեցի: Գարձեալ Լօնիայի ձայնը:

— Կազիա... սիրելի՛ Կազիա... Խնչ պատահեց քեզ... Սօնիա... Օհ, Աստուած իմ, նա ուշաթափւեց: Ես ինչ պիտի անեմ այստեղ, ես գործախառն...

Նա զրկեց գլուխս երկու ձեռներով և սկսեց համբուրել: Ամբողջ դէմքիս վրայ զգում էի նրա արցունքները: Ես այնքան կարեկցեցի նրան, որ հաւաքելով ֆաղցած ուժերս—մեծ դժուարութեամբ վեր կացայ:

— Ոչինչ չկայ... մի վախենար,—կանչեցի ես կրծքիս խորքից:

Եւ իսկապէս, բոլորական թուրութիւնը անցաւ այնպիսի արագութեամբ, ինչպէս նա եկել էր: Ականջներիս խշխշոցը դադարեց, տեսողութիւնս պարզեց, բարձրացրի գլուխս Լօնիայի ծնկներից վեր, և նայելով նրա աչքերին՝ ծիծաղեցի:

Նա էլ սկսեց ծիծաղել:

— Ահ, դու ինչ անսիրտ և վատն ես,—սկսեց նա,—որ ինձ այսպէս վախեցրիր: Խնչպէս դու կարողացար ուշաթափւել, այդպիսի մի չընչին բանի համար... Եթէ նա նոյնիսկ պիժակ լինէր, ինձ չպիտի ուտէր խօմ... Եւ ինչ կարող էի անել այստեղ, քեզ օգնելու համար... ոչ չուր կայ, ոչ մարդ կայ: Սօնիան էլ հեռացել է ինչ որ տեղ: Միայն ես պիտի փրկէի այդպիսի մի մեծ տղայի: Ամօթ քեզ:

Յիրաւի, ես ամաչում էի: Միթէ նրան վախեցնելու այնպիսի մի պատճառ կար:

— Նո՛ւ, այժմ ինչպէս ես զգում քեզ,—հարցրեց Լօնիան: Էհ, անպայման լաւ, որովհետեւ էլ այնպէս գունատ չեմ: Առաջ՝ գունատ էիր, ինչպէս քաթանը:

— Նո՛ւ,—ասաց նա մի բռնակից յետոյ,—ինչ կը լինի իմ դրութիւնը, եթէ մայրս այդ մաւին իմանայ... ան, Աստուած իմ: Ես նոյն իսկ վախենում եմ տուն վերադառնալ...

— Խնչ բանի մասին կիմանայ մայրդ,—հարցրի ես:

— Ամեն բանի, ամենավատը, այս պիժակի մասին...

— Ուրեմն ոչ ոքի մի ասա:

— Ոչինչ չի օգնի, եթէ ես չասեմ... խօսեց նա շուռ տալով գլուխը:

— Պուլէ դու կարծում ես, որ ես կասեմ, պատասխանեցի: Հայրիկիս արևը, ես ոչ ոքի մի բան անգամ չեմ ասի:

— Եւ ոչ էլ Սօնիային... Նա շատ լաւիկն է գաղտնիքների համար:

— Եւ ոչ էլ Սօնիային: Ոչ ոքի:

— Չնայելով նոյնիսկ այդ բանին, բոլորն էլ կիմանան: Դու այդպէս ճանկոտուած, զրգրզրզած ես... Բայց, սպասիր, — աւելացրեց նա մի բոլակից յետոյ և սրբեց երեսս թաշկինակով: Ասումս իմ, դու գիտես, որ ես սարսափից նոյն իսկ համբուրում էի քեզ, որովհետև չգիտէի, թէ ինչ անեմ: Եթէ մէկը այդ բանը իմանայ, ես ամօթից կայրւեմ, չնայելով, ճիշտ է պիծակն էլ մեծ վիշտ պատճառեց ինձ: Ահ, ինչքան ես վշտեր ունեմ քո պատճառով...

— Բայց դու պատճառ չունես մի բանից վախենալու, — մխիթարում էի ես նրան:

— Այո, չունիմ: Սմեն բան կը բացւի, որովհետև նայիր, որքան տերև կայ մազերիդ մէջ: Բայց սպասիր քեզ ստերեմ: Ես միայն վախենում եմ, որ որևէ թփի յետից չլրտեսի մեզ Սօնիան: Նա շատ լաւիկն է գաղտնիքների համար, բայց յամենայն դէպս...

Լօնիան վերցրեց իր մազերից կիսաշրջանաձև ստերը և սկսեց մազերս սանրել:

— Դու միշտ զգգգլած ես, — ասաց նա: Դու պէտք է սանրւես այնպէս, ինչպէս բոլոր պարոնները: Ահա, այսպէս, մազերը պէտք է բաժանել աջ կողմում, և ոչ ձախ: Եթէ դու սե մազեր ունենայիր, այնպէս գեղեցիկ կը լինէիր, ինչպէս մայրիկիս նշանածը: Բայց որովհետև շիկահեր ես, քեզ կը սանրեմ այլ կերպ: Այժմ դու կը նմանես այն հրեշտակին, որը նկարւած է Մադօնայի տակը: Արդեօք գիտես որ հրեշտակին. ամառս, որ հայելի չունիմ:

— Կազիա, Լօնիա... Կանչեց այդ բոլակին Սօնիան, պարտիզի կողմից:

Մենք վեր ցատկեցինք երկուսով, իսկ Լօնիան իսկապէս որ վախեցած էր:

— Ամեն բան պէտք է բացւի, — ասաց նա: — Մհ. այդ պիծակը, իսկ ամենավատն այն է, որ դու ուշագնաց եղար...

— Ոչինչ էլ չի բացւի — հերքում էի ես եռանդով: — Չէ որ ես ոչինչ չեմ ասի:

— Եւ ոչ էլ ես: Դու նոյն իսկ չես ասի, որ ուշաթափւեցիր:

— Հասկանալի է:

— Նու, նու... զարմանում էր Լօնիան, — որովհետև, եթէ ես ուշաթափւէի, չէի կարող գիմանալ...

— Կազիա, Լօնիա... Կանչում էր քոյրս մի

քանի տաննեակ քայլ հեռաւորութեան վրայ մեղ-
նից:

— Կազիա, — շնչաց Լօնիան, դնելով մատը
բերնին:

— Միայն մի վախենար:

Թշխշացին թփերը և երեաց Սօնիան դող-
նոցը հագին:

— Ո՞րտեղ էիր, Սօնիա, — հարցըինք երկու-
սով:

— Ես գնացել էի գոգնոցներ բերելու ինձ
և քեզ համար, Լօնիա: Ահա վերցրու, որովհետեւ
մոռի հատիկները հագուստի վրայ բծեր են թող-
նում:

— Արդեօք անմիջապէս կը վերադառնանք
տուն...

— Ոչ մի պատճառ չկայ — առարկեց Սօ-
նիան: — Մայրիկի մօտ է այն պարոնը. իսկ օրե-
որդ Կլեմենտինան մտադրութիւն անգամ չունի
դուրս գալու զրուցարանից: Մենք այստեղ կա-
րող ենք նստել, նոյնիսկ մինչև երեկոյ: Բայց
ես ուզում եմ մօշ քաղել, որովհետեւ դուք աւե-
լի շատ էք կերել, քան ես:

Նրանք երկուսն էլ սկսեցին մօշ քաղել, իսկ
իմ ատորժակը նորից բացւեց:

Տեսնելով, որ ես հեռանում եմ, Լօնիան կան-
չեց իմ յետևից:

— Կազիա, զիտե՛ս ինչի մասին եմ մտա-
ծում...

Եւ նա սպառնաց ինձ օրօրելով մատը:

Այդ րոպէին, ես արդէն չգիտեմ, քանիե-
րորդ անգամն երդւեցի, որ ոչ ոքի չեմ ակնար-
կի իմ ուշագնաց լինելու մասին, և ոչ էլ այն
ճանճի մասին: Սակայն հազիւ ես մի քանի քայլ
արի, երբ լսեցի Լօնիայի ձայնը:

— Եթէ դու գիտենայիր, Սօնիա, այստեղ
ինչ պատահեց... Բայց, ոչ, ես չեմ կարող քեզ
ասել նոյնիսկ մի բառ անգամ: Չնայելով, եթէ
խոստանաս ինձ, որ դու գաղտնիքը կը պահես...

Ես փախայ որքան կարելի է հեռու, դէպի
խիտ թփերը, զգալով, որ ամաչում եմ: Նո՛ւ,
չնայելով Սօնիան...

Այս չարաբաստիկ մոշերի մօտ մենք մօտա-
ւորապէս մի ժամ էլ անց կացրինք: Երբ այն-
տեղից վերադարձանք տուն, ես ընդհանուր դրու-
թեան մէջ մեծ փոփոխութիւն նկատեցի: Սօ-
նիան նայում էր ինձ սարսափով և հետաքրքրու-
թեամբ: Լօնիան ինձ չէր նայում բոլորովին: Իսկ
ես այնպէս շփոթւած էի, կարծես մի ոճիր կա-
տարած լինէի:

Մնաք բարեւ ասելիս՝ Լօնիան, սրտագին
համբուրեց Սօնիային, իսկ ինձ՝ միայն օրօրեց
գլուխը: Ես վերցրի նրա առաջ դիտարկս, մտա-

ծելով, որ ես մի մեծ սրիկայ եմ:

Լօնիայի հեռանալուց յետոյ Սօնիան սկսեց ինձ յանդիմանութիւններ անել:

— Ինչ գեղեցիկ բաներ իմացայ ես, — ասաց նա լիջութեամբ:

— Ի՞նչ եմ արել, — հարցրի ես իսկապէս շփոթւած:

— Ի՞նչպէս: Նախ՝ դու ուշաթափուել ես (ճէ, Աստուած իմ, և ես ներկայ չէի...): Նո՛ւ և յետոյ այն պիծակը, կամ ճանճը... սարսափելի է... Խեղճ Լօնիա. — ամօթից ես կը մեռնէի:

— Բայց ես ի՞նչ մեղաւոր եմ զրա մէջ, — համարձակեցի հարցնել:

— Կնդիա ջան, — սկսեց սուարիել ինձ քոյրս, — իմ առաջ դու կարիք չունես արդարանալու, որովհետեւ չէ՞ որ ես քեզ չեմ յանդիմանում ոչ մի բանի մէջ: Սակայն յամենայն դէպս...

«Սակայն, յամենայն դէպս»... անա քեզ պատասխան: Այս «յամենայն դէպս»-ից հետեւում էր, որ այս ամբողջ գործում միայն ես եմ մեղաւորը: Ճանճը՝ ոչինչ, Լօնիան, որը օգնութիւն էր բղաւում, նոյնպէս ոչինչ. միայն ես, ես եմ յանցաւորը՝ նրա համար, որ վաղեցի նրան փրկելու:

Իսկապէս, բայց ինչո՞ւ ուշաթափեցի...

Ես անմխիթար զրութեան մէջ էի: Հետեւալ

օրը ես բոլորովին չգնացի պարտէզ, միմիայն նրա համար, որ Լօնիային չտեսնեմ, երկրորդ օրը, նա ինքը հրամայեց որ գնամ: Երբ եկայ, նա օրօրեց հեռից ինձ իր գլուխը, և խօսում էր միայն Սօնիայի հետ, ժամանակ առ ժամանակ հպարտօրէն և տխուր նայելով ինձ, որպէս մի ոճրագործի:

Այնպիսի ըոպէներ էին լինում, երբ ես մտածում էի, որ ինձ, այնուամենայնիւ, այստեղ մի անարդարացի բան է պատահել: Սակայն զուտով ես աղաւուեցի նմանօրինակ կասկածանքներից, ինքս ինձ հաւատացնելով, որ իսկապէս ես մի սարսափելի բան եմ արել: Ես այն ժամանակ չգիտէի, որ այդ մեթօդը կանացի տրամաբանութեան բնորոշող յատկութիւններից մէկն է:

Մինչդեռ աղջկերբը լրջացած զբօսնում էին հանդարտ քայլերով, չմտածելով անգամ թոկով ցատկելու մասին, այլ միայն ինչ որ բան էին փափսում իրար մէջ, յանկարծ Լօնիան կանգ առաւ և ասաց ցաւալի ձայնով:

— Սօնիա, դիտէ՛ս, որ ես այնպիսի ախորժակ ունեմ հապալաս ուտելու... Ես նոյնիսկ զգում եմ նրանց անուշ բուրմունքը...

— Իսկոյն կը բերեմ — արագութեամբ ասացի ես. անտառում մի տեղ գիտեմ, որտեղ նրանից շատ կայ...

— Դուք կը հոգանք այդ մասին, — հարցրեց Լօսիան, մեկտնխօսիկ կերպով նայելով ինձ գլխիցս մինչև ոտներս:

— Ի՞նչն է խանգարում: Թող գնայ, եթէ ցանկանում է, — խառնեց Սօսիան:

Ես աւելի արագութեամբ հեռացայ, որովհետեւ պարտիզում սկսեցի զգալ ճնշող օդի ծանրութիւնը այդչափ գրիմասների պատճառով: Խոհանոցի կողքով անցնելիս լսեցի, որ օրիորդները ծիծաղում են, և երբ ախամայից նայեցի տախտակէ ցանկապատի արանքից, ես տեսայ, որ նրանք, ամենալաւ տրամադրութեան մէջ, թոյլ վրայով ցատկոտում էին: Թուում է, որ միայն իմ ներկայութեամբ նրանք այդպիսի հանդիսաւոր կերպարանք էին ընդունում:

Խոհանոցում գոխային աղմուկ կար: Վալիկի մայրիկը լալիս և անիծում էր, իսկ պառաւ Սալօմէան հայհոյում էր նրան այն պատճառով, որ Վալիկը կտորեց ափսէն:

— Ես ափսէն տւի նրան, — հառաչում էր ամաններ լացողը, — այդ ստահակին, որ նա լիզէ, մաքրէ. իսկ նա, այդ անպատկառը, ձգեց յատակի վրայ ու փախաւ:

— Օ՛, եթէ այսօր քեզ չսպանեմ, թող իմ ձեռս ու ոտս գունդ ու կծիկ լինին...

Եւ յետոյ նա կանչեց.

— Վալիկ... այս բոլէիս արի, շան լակոտ. կաշիդ կը քերթեմ, եթէ դու այս բոլէիս չգաս...

Կարեկցութեան զգացմունք առաջացաւ իմ մէջ դէպի այդ տղան և ես ցանկացայ մի կերպով հաշտեցնել նրանց: Բայց մտածեցի, որ նոյն բանը կարող եմ անել անտառից վերադառնալուց յետոյ էլ, որովհետեւ Վալիկը, հաւանական է, գիշերից վաղ չի երևայ խոհանոցում, և շարունակեցի իմ ճամբան:

Անտառը ընկած էր կալւածից մօտ կէս ժամ. այ տարածութեան վրայ, գուցէ և մի քիչ աւելի հեռու: Այնտեղ բուսել էին կաղնի, սոճի և տխիլի ծառեր, իսկ ինչ վերաբերում է ելակին ու մրտենական հապալասին, այնչափ շատ էին, որ ինչքան ուզում ես՝ հաւաքիր: Ծայրերում հովիւները մի քիչ պակասացրել էին հատիկները, բայց խորքում, անտառում, հատիկները աւելի շատ էին, և նոքա նոյնչափ մեծ տեղ էին բռնում գետնի վրայ, որչափ կալւածական բակը:

Ներս մտնելով այդ մասերը՝ ես այնչափ հատիկներ հաւաքեցի, որ լցրի նրանցով ամբողջ գլխարկս ու թաշկինակս, իսկ ինքս քիչ կերայ, որովհետեւ շտապում էի: Չնայելով այդ բանին, անցաւ մի ժամ, գուցէ և աւելի, մինչև որ ես բեռնաւորեա՞ծ իմ ձեռք բերած պաշարով, սկսե-

ցի տուն վերադառնալ: Ես չգնացի ուղիղ, այլ մի քիչ երկարացրի ճանապարհս, որովհետև դժուարեքը անտառում գրաւում էր ինձ:

Երբ մտնում ես խիտ մասերը, ծառերը կարծես ճանապարհս են բանում: Բայց փորձի՛ր առաջ գնալիս գլուխդ յետ դարձնել, նոքա տալիս են իրար փոխադարձաբար իրենց ճգները ձեռների նման, ծառաբները մօտենում են ծառաբներին, յետոյ նոյնիսկ նրանք սկսում են իրար կպչել, և դու մինչև անգամ չես նկատում, երբ բնեց քո ետևը բազմագունի այդ պատը, խորը, անթափանցելի...

Այդ ժամանակ ոչինչ այնքան հեշտ չէ, որչափ մտորուելը: Ուր որ շարժես, ամեն տեղ միևնույնն է, ամեն տեղ էլ ծառերը հրեւելով բացւում են առաջդ և միանում քո յետևդ: Սկսում ես վազել, նրանք էլ միշտ վազում են յետևիցդ, միմիայն արդելելու համար քո վերադարձը: Կանգ ես առնում, նրանք էլ են կանգ առնում. և յոգնած, կարծես, նրանք զովացնում են իրար հովհարով: Շարժում ես գլուխդ աջ կամ ձախ կողմը, ճանապարհ փնտրելու նպատակով, և տեսնում ես, որ մի քանի ծառեր թաղնւում են միւս ծառերի յետևը, կարծես կամենալով համոզել քեզ, որ իրենք քիչ աւելի շատ են, քան աւելի դու կարծում ես:

Օ՛, անտառը վտանգաւոր բան է: Այնտեղ քեզ լրտեսում է իւրաքանչիւր մի թռչուն, թէ դու ուր ես գնում. ամեն մի խոտիկ ուզում է փաթաթւել քո ոտին, և, չկարողանալով այդ անել, գոնէ մի թեթև աղմուկով քո մասին իմացնում է միւսներին: Թւում է, թէ անտառը այնպէս է՛կարօտում մարդկային դէմքին, որ մի անգամ նրան տեսնելով, նա գործադրում է իր բոլոր խորամանկութիւնները, յաւիտեանս նրան իր մէջ պահելու համար:

Արեգակը արդէն սկսում էր մայր մտնել, երբ ես դուրս եկայ դաշտը: Մի քանի քայլ տարածութեան վրայ ես պատահեցի Վալիկին: Նա գնում էր արագութեամբ, ուղղակի դէպի անտառը, և յենւում էր մի երկար փայտի վրայ:

— Ո՛ւր ես գնում,— հարցրի նրան:

Նա չփախաւ ինձնից: Նա կանգ առաւ և, իր դեզին թաթիկով ցոյց տալով անտառը, պատասխանեց, մեղմօրէն.

— Հեռ՛ւ, հեռ՛ւ...

— Շուտով գիշեր կը լինի, տուն վերադարձի՛ր:

— Բայց մայրիկը ուզում է ինձ սաստիկ ծեծել:

— Արի ինձ հետ, այն ժամանակ նա քեզ չի ծեծի:

— Օ՛, կը ծեծի...

— Նո՛ւ, եկ, և դու կը տեսնես, որ նա քեզ ոչինչ չի անի, — ասացի ես մօտենալով նրան։

Տղան մի քիչ յետ գնաց, բայց չփախաւ. թւում էր ինձ, որ նա տատանւում է։

— Նո՛ւ, արի...

— Բայց վախենում եմ...

Ես նորից մօտեցայ, և նա կրկին մի քայլ յետ գնաց։ Յնցոսիներ հագած տղայի այս տատանումը և յետո՛յն գնալը ինձ անհանգստացնում էր։ Այնտեղ Լօնիան սպասում էր պաղին, սա սակարկում է ինձ հետ իր վերադարձի մասին... Ե՛հ, ես ժամանակ չունեմ զրա մասին մտածելու։

Արագութեամբ շուռ եկայ և քայլերս ուղղեցի դէպի կալածական տները։ Ես գուցէ և մինչև մեր տունը եղող ճանապարհի կէսն արդէն կտրել էի, երբ դարձրի գլուխս ու տեսայ Վալիկին, որը կանգնած էր բլրի վրայ, անտառին մօտիկ։ Նա կանգնած էր պահած ունենալով փայտը ձեռքին և նայում էր ինձ։ Քամին շարժում էր նրա քորշ գոյնի շապիկը, իսկ կիսով չափ պատռած գլխարկը, մայր մանող արևի ճառագայթների տակ, փայլում էր նրա գլխի վրայ ինչպէս մի հրեղէն պսակ։

Մի բան իմ ուշադրութիւնը գրաւեց։

Ես յիշեցի, ինչպէս կալածական ծառաները նրան յորդորում էին, որ նա վերցնի իր ձեռնափայտը և գնայ աշխարհը ման գալու։ Բայց միթէ ճշմարտութիւն է... Ո՛չ, չէ՞ որ նա այդ աստիճանի անխելք չէ։ Սակայն ես ժամանակ չունէի վերադառնալ նրա մօտ, որովհետեւ պտուղները կը ճմլէին, իսկ այնտեղ սպասում էր Լօնիան...

Վազելով ես հասայ տուն և ուզում էի լրցնել պտուղը զամբիւղի մէջ։ Շէմքի վրայ Սօնիան դիմաւորեց ինձ աղիւզորմ լացով։

— Ի՞նչ է պատահել...

— Դժբախտութիւն, — շնչաց բոյրս։ — Ամեն բան բացւել է... հայրիկը իր պաշտօնը կորցրեց արդէն տիկնոջ մօտ։

Պտուղը դուրս թափւեց գլխարկիցս ու թաշկինակիցս և շաղկաւ։ Ես բռնեցի քրոջս ձեռքից։

— Սօնիա, ի՞նչ է պատահել քեզ... ի՞նչ ես տեսում...

— Այո։ Հայրիկը արդէն զրկւեց իր պաշտօնից։

Լօնիան ծածուկ կերպով պատմեց դատիարակչութեան պիճակի մասին, իսկ գաստիարակչութեան էլ՝ տիկնոջը...

Երբ հայրիկը հեռւ պալատը, տիկինը հրամայեց, որ նա անմիջապէս ճանապայ դնի քեզ

դէպի Սեդլեց (Siedlce): Բայց հայրիկը պատասխանեց, որ բոլորս մենք միասին կը գնանք...

Բոյրս սկսեց սաստիկ լաց լինել:

Սյդ ըոպէին ես տեսայ հօրս բախում: Վագեցի ուղղակի դէպի նա և շնչառապառ ընկալ նրա ոտները:

— Իմ սիրելի, հայրիկ,—ինչ արեցի,— շնջացի ես, գրկելով նրա ոտները:

Հայրս բարձրացրեց ինձ, օրօրեց գլուխը և ասաց կարճ.

— Յիմար ես, տուն գնա:

Եւ յետոյ աւելացրեց, կարծես ինքն իրեն.

— Այստեղ մի այլ տան տէր կայ, որը մեզ քշում է. որովհետեւ նա մտածում է, որ ծերացած լիազօրը թոյլ չի տայ նրան տարւել բախտախաղի մէջ որքուկի ամբողջ կարողութիւնը: Եւ նա իրաւացի է:

Ես գլխի ընկայ, որ նա խօսում է մեր տիկնոջ նշանածի մասին: Հոգիս աւելի ծանրացաւ: Ես համբուրեցի հայրիկիս կոշտացած ձեռքը և սկսեցի խօսել մի քիչ աւելի համարձակ.

— Ահա, հայրիկ, մենք գնացինք մոշ քաղելու: Լօնիային խայթեց պիծակը...

— Յիմար ես, ինչպէս պիծակը: Մի եղբայրացիք աղաների դաւակների հետ, այն ժամանակ դու պիծակներ չես որսայ և անդրա-

վարդիկդ էլ չես փչացնի ձկների լճակի մէջ: Պնա տուն և ոտդ շէմքից դուրս մի դնիր, մինչև որ նրանք բոլորն էլ կը մեկնեն:

— Կը մեկնեն... դժարութեամբ մըմնջացի ես:

— Նոքա կը մեկնեն Վարշաւա մի քանի օրից յետոյ, իսկ երբ նրանք կը վերադառնան, մենք արդէն այստեղ չենք լինի:

Երեկոն անցաւ տխուր: Ընթրիքի համար կաթով հրաշալի խմորագներ կային պատրաստած, բայց մեզնից ոչ ոք չկերաւ:

Սօնիան սրբում էր արցունքից կարմրած աչքերը, իսկ ես անիրագործելի ծրագիրներ էի կազմում:

Մնկողին մտնելուց առաջ, ես կամացուկ մտայ քրոջս սենեակը:

— Սօնիա, — ասացի նրան վճռաբար, — ես... պէտք է ամուսնանամ Լօնիայի հետ...

Նա նայեց ինձ վախեցած:

— Ե՛րբ, — հարցրեց նա:

— Սյդ միևնոյն է:

— Բայց այժմ տէր հայրը ձեզ չի ամուսնացնի, իսկ յետոյ էլ Լօնիան կը լինի Վարշաւայում, իսկ դու՝ Սեդլեցում... Սակայն, ինչ կասէ հայրիկը, տիկինը...

— Ես տեսնում եմ, որ դու չես ուզում

օգնել ինձ,—պատասխանեցի ես քրոջս, և առանց համբուրելու նրան «բարի գիշեր»-ի համար դուրս եկայ:

Այդ ժամանակից ես ոչինչ չեմ յիշում: Անցան օրեր ու գիշերներ, և ես միշտ պառկած էի անկողնում, որի կողքին նստած էր լինում կամ քոյրս, կամ Վոյցեխովան, և կամ երբեմն խիրուրգի օգնականը: Չգիտեմ արդեօք խօսում էին ինձ մօտ, թե ես այդպէս էլ տեսնում երագիս մէջ, իբր թէ Լօնիան արդէն մեկնեց, և որ Վալիկը անհետացել է մի տեղ: Մի անգամ նոյն իսկ թւաց ինձ, որ ես տեսնում եմ գլխիս վերև Վալիկի մօր արցունքներով պատած դէմքը, որը աղիոգորմ լացով հարցնում էր.

— Նրիտասարդ պարոն, գուք մըտեղ տեսաք Վալիկին...

— Ե՛ս... Վալիկին... ես ոչինչ չէի հասկանում: Բայց յետոյ պատկերացրի, որ իբր թէ հատապտուղներ եմ հաւաքում անտառում և որ իւրաքանչիւր ծառի յետեից նայում է ինձ Վալիկը: Ես կանչում եմ նրան, նա փախչում է, ես վազում եմ նրա յետեից, բայց չեմ կարողանում նրան հասնել: Վայրի սայրեկնու թփերը բռնում են ինձ և մի կողմ հրում, մոշի թփերը փաթաթում են ոտներին, ծառերը պարում են անդադար, իսկ մամռապատ ծառաբների արան-

քով արագութեամբ սողոսկում է տղայի շապիկը:

Երբեմն երագում էի, որ ես ինքս եմ Վալիկը, իսկ երբեմն էլ, որ Վալիկը, Լօնիան և ես մի անձնաւորութիւն ենք: Այս բոլորի հետ ես տեսնում էի միշտ անտառը կամ խիտ թփուտը, միշտ մէկը ինձ օգնութիւն էր կանչում, իսկ ես չէի կարողանում շարժւել տեղիցս:

Սարսափելի է, թէ որքան ես տանջւեցի:

Երբ ես վեր կացայ անկողնից, արդէն արձակուրդների վերջն էր և պէտք էր գնալ արդէն դպրոց: Մի քանի օր էլ ես մնացի տանը, և միայն մեկնելուս նախօրեակին, երեկոյեան դէմին, մի կերպով դուրս եկայ բակը:

Պալատի պատուհանները ծածկւած էին ոլորւող վարագոյրներով: Ուրեմն նրանք խիապէս մեկնել են... Ես գնացի խոհանոցին մօտիկ, Վալիկին տեսնելու համար: Վալիկը չկար: Նրա մասին հարցրի մի գեղջուկ աղջկայ:

— Օ, երիտասարդ պարոն,—պատասխանեց նա,—Վալիկը վաղուց չկայ...

Ես վախեցայ աւելի բան հարցնել: Գնացի պարտէզը:

Ասումս իմ, ինչպէս տխուր է այստեղ...

առանց մտածելու ես թափառում էի խոնաւ ճանապարհներով, որովհետեւ քիչ առաջ անձրեւ էր եկել: Խոտը դեղնել էր, լճակը աւելի էր ծածկւել բոյսերով, մակոյկը լիքն էր ջրով: Գլխաւոր ծառուղիում կային մեծ-մեծ անձրեւային ճահճատեղեր, որոնց մէջ արտացոլում էր խաւարը: Գետինը սև էր, տերեւները թառամել էին: Տխրութիւնը ճնշեց իմ հոգին, եսկ նրա խորքից, ժամանակ առ ժամանակ, ինչ որ սուերներ էին դուրս գալիս: Ահա Յովսէփի սուերը, ահա Լօնիայինը, ահա Վալիկինը:

Յանկարծ փչեց քամին, աղմկեցին ծառերի կատարները, և օրօրեղ ճղներից սկսեցին կաթել խոշոր կաթիլներ, ինչպէս արցունքներ: Աստուած տեսնում էր, որ ծառերը արտասւռւմ են: Ես չդիտեմ, արդեօք իմ պատճառով, թէ՛ իմ բարեկամներին պատճառով, այսքանը միայն ճիշտ է, որ նոքա արտասւռւմ էին... ինձ հետ միասին:

Մութ էր, երբ դուրս եկայ սլարտիդից: Խոհանոցում կալածական ծառաները ընթրում էին: Խոհանոցի յետեր, դաշտում, ես տեսայ կանացի մի դէմք:

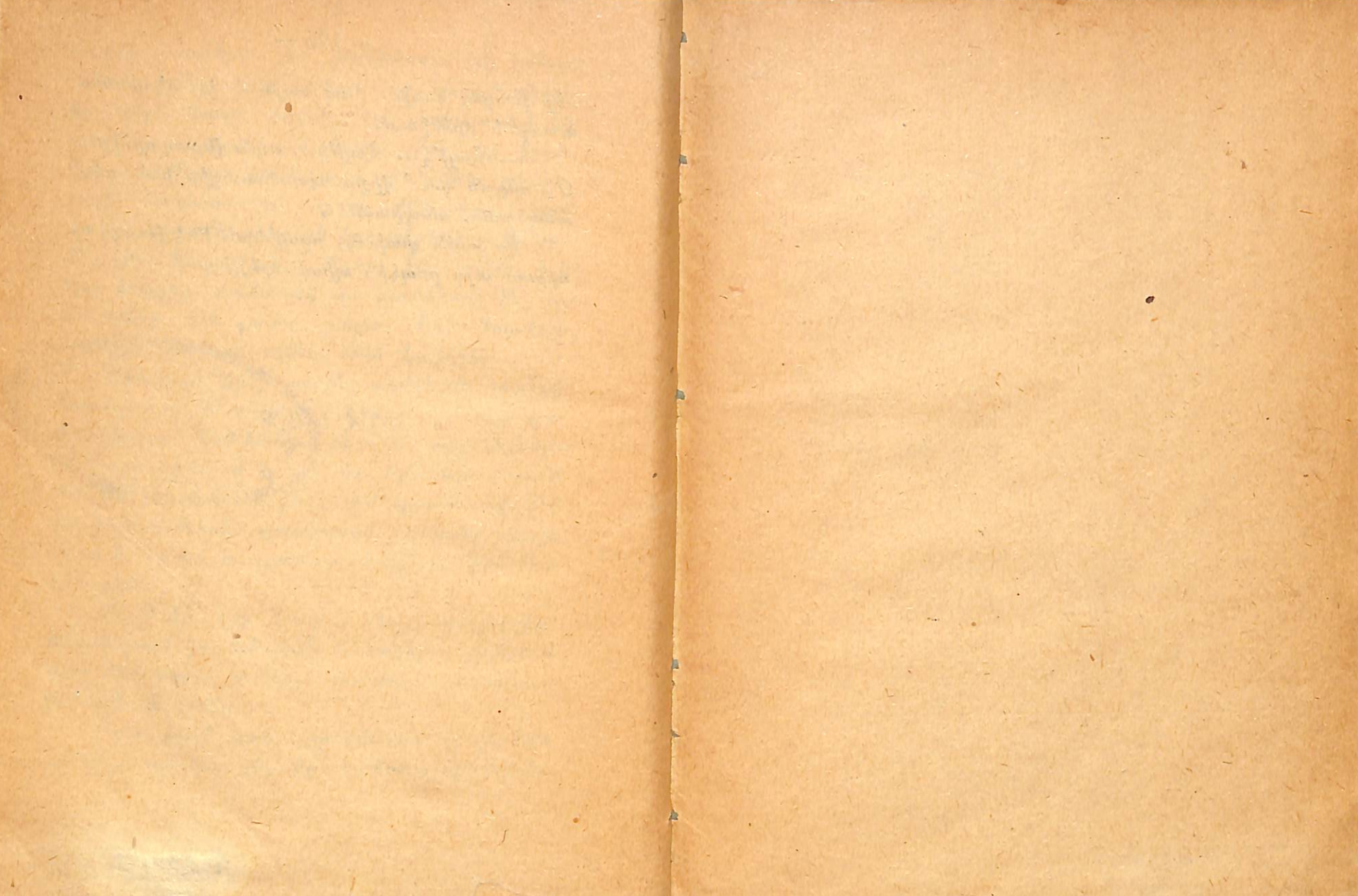
Ազօտ լոյսի տակ, որը սփռւած էր գետնին ամպերի պայծառ շերտից, ես ճանաչեցի աման-

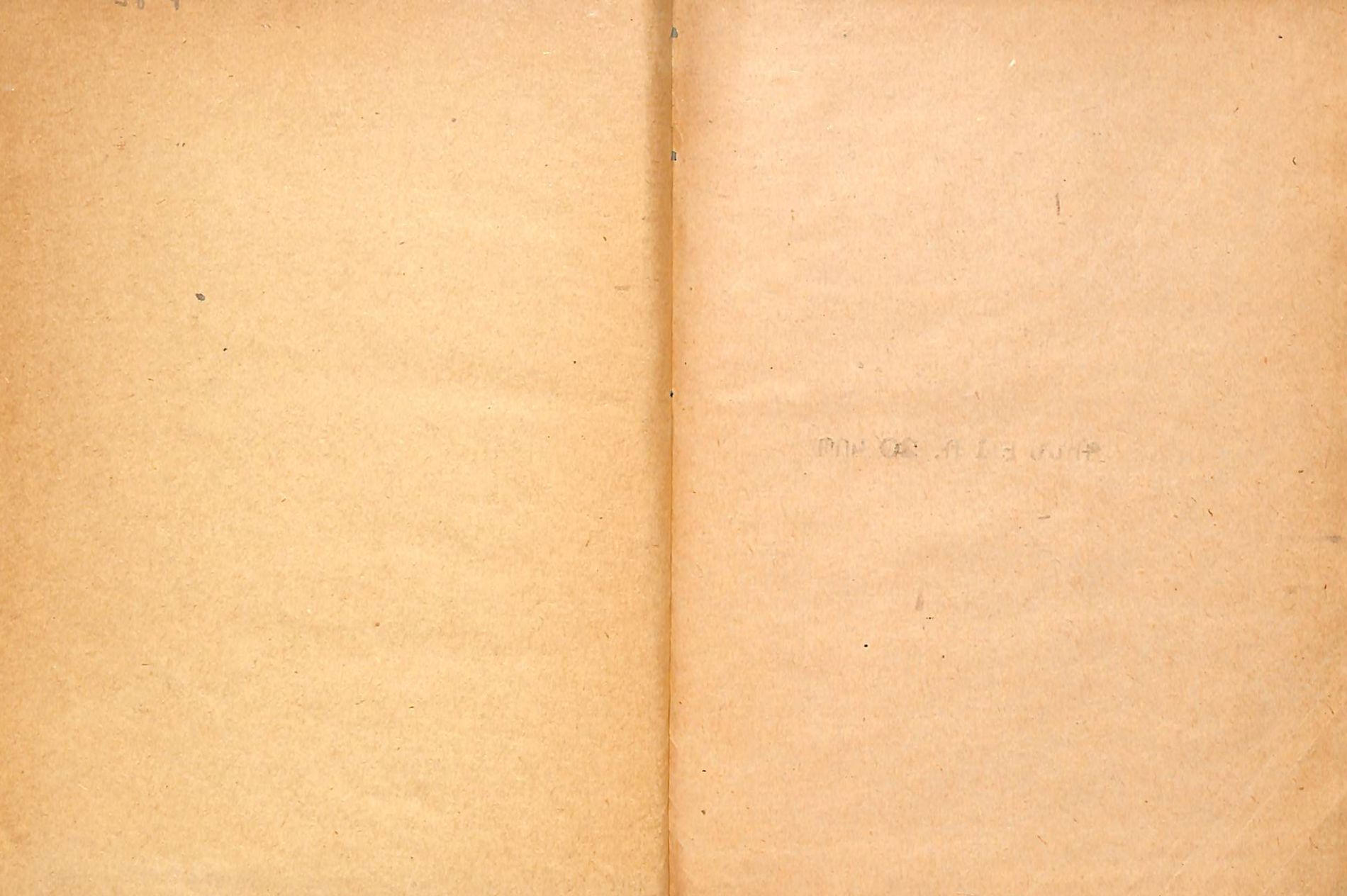
ներ լացող կնոջը: Նա նայում էր դէպի անտառ և մընջում:

— Վալիկ... Վալիկ... տուն վերադարձիր... Օ, որքան դու վիշտ պատճառեցիր ինձ, դու, անպիտան, անպիտան...

Ես տուն փախայ, որովհետեւ ինձ թւաց, որ սիրտս այդ բոլորէն պիտի պայթէր:

ԳԻՆՆ Է 1 Ռ. 20 ԿՈՊ.

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0322355

